

Teorija privrženosti i primjena spoznaja u socijalnom radu s djecom

Kovačić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:881840>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Ivana Kovačić

**TEORIJA PRIVRŽENOSTI I PRIMJENA SPOZNAJA U
SOCIJALNOM RADU S DJECOM**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA
DIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ SOCIJALNOG RADA

Ivana Kovačić

**TEORIJA PRIVRŽENOSTI I PRIMJENA SPOZNAJA U
SOCIJALNOM RADU S DJECOM**

DIPLOMSKI RAD

prof. dr. sc. Branka Sladović Franz

Zagreb, 26. rujna 2024.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Teorija privrženosti.....	2
3. Razvojni put privrženosti	4
4. Uloga oca u razvoju djeteta i formiranju privrženosti.....	7
5. Unutarnji radni modeli	10
6. Tipovi privrženosti	12
6.1. Anksiozno – ambivalentna privrženost (Tip C).....	14
6.2. Anksiozno - izbjegavajuća privrženost (Tip A).....	15
6.3. Sigurna privrženost (Tip B)	16
6.4. Dezorganizirano - dezorijentirana privrženost (Tip D).....	17
7. Međugeneracijski prijenos nasilja i teorija privrženosti.....	18
8. Obilježja privrženosti kod djece u javnoj skrbi.....	20
8.1. Privrženost u udomiteljskoj skrbi	21
8.2. Privrženost u institucionalnom obliku skrbi	23
9. Primjena spoznaja teorije privrženosti u socijalnom radu.....	26
9.1. Procjena	26
9.2. Planiranje mjera i intervencija	30
9.3. Ustanove za skrb o djeci	33
9.4. Tretmanski i intervencijski pristupi	34
9.5. Skrb informirana o traumi.....	35
9.6. Podrška roditeljstvu	37
9.7. Grupni rad i intervencije u zajednici.....	39
9.8. Udomiteljstvo i posvajanje	40
10. Zaključak	44
Literatura.....	47

Teorija privrženosti i primjena spoznaja u socijalnom radu s djecom

Sažetak:

Rad prikazuje ključne aspekte teorije privrženosti i njezinu primjenu u socijalnom radu, osobito u radu s djecom koja su doživjela traumu, zanemarivanje ili su smještena u udomiteljske obitelji i institucionalni oblik skrbi. Rad započinje pregledom teorije privrženosti, koja se temelji na uvjerenju da emocionalna veza djeteta s roditeljem ili skrbnikom ima ključnu ulogu u razvoju djeteta. Naglašava se kako poremećaji u privrženosti, poput odvajanja od roditelja, mogu imati negativne posljedice na djetetov fizički, emocionalni i socijalni razvoj. Posebna pažnja posvećena je ulozi oca u razvoju privrženosti, unutar njim radnim modelima te raznim tipovima privrženosti. Također proučava se međugeneracijski prijenos nasilja i njegova povezanost s teorijom privrženosti, naglašavajući kako iskustva nasilja i zanemarivanja u djetinjstvu mogu oblikovati obrasce ponašanja roditelja. Primjena teorije privrženosti u socijalnom radu s djecom odnosi se na procjenu, planiranje intervencija, tretman i podršku roditeljima, s posebnim naglaskom na skrb informiranu o traumi. Rad također uključuje analizu primjene teorije u radu s djecom u sustavu javne skrbi, poput udomiteljstva i institucionalnih oblika skrbi.

Ključne riječi: teorija privrženosti, privrženost, socijalni rad s djecom

Attachment Theory and its Application in Social Work with Children

Abstract:

The paper presents key aspects of attachment theory and its application in social work, particularly with children who have experienced trauma, neglect, or have been placed in foster care or institutional care. It begins with a review of attachment theory, which is based on the belief that the emotional bond between a child and a caregiver plays a crucial role in the child's development. It highlights how disruptions in attachment, such as separation from parents, can have negative effects on a child's physical, emotional, and social development. Special attention is given to the role of the father in attachment development, internal working models and the various types of attachment. The paper also explores the intergenerational transmission of violence and its connection to attachment theory, emphasizing how experiences of violence and neglect in childhood can influence parenting behaviours. The application of attachment theory in social work with children involves assessment, planning interventions, treatment, and providing support to parents, with a specific focus on trauma-informed care. Additionally, the paper includes an analysis of how attachment theory is applied in working with children in public care systems.

Key words: attachment theory, attachment, social work with children

Izjava o izvornosti

Ja, Ivana Kovačić pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Ivana Kovačić, v.r.

Datum: 26.9.2024.

1. Uvod

Socijalni rad je oduvijek bio usmjeren na dobrobit i razvoj djece koja se suočavaju s izazovima poput siromaštva, roditeljskog stresa, zlostavljanja, odbacivanja i napuštanja. Zbog toga su iznimno važne teorije koje istražuju kako se djeca nose s nepovoljnim okolnostima i kako im se može pružiti podrška. Kroz povijest su psihodinamske teorije i razvojna psihologija imale ključnu ulogu u ovim pitanjima. Ipak, jedna teorija se u novije vrijeme istaknula i postala dominantna u primijenjenoj psihologiji, a to je teorija privrženosti. Ona pruža ključne uvide o tome što predstavlja adekvatnu skrb za djecu te kako nekvalitetni odnosi između roditelja i djece mogu utjecati na njihov razvoj. Posebno je važna za stručnjake u području zaštite djece, jer pomaže u razumijevanju ponašanja djece i roditelja u teškim okolnostima, osobito kada su roditelji doživjeli traumatična iskustva ili zanemarivanje u vlastitom djetinjstvu (Howe, 2012.). Osim toga, teorija privrženosti naglašava važnost bliskih, kvalitetnih odnosa, a upravo su odnosi medij kroz koji se odvija djelotvoran socijalni rad (Howe i sur., 1999., prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.a).

Odnos djeteta s roditeljem smatra se ključnim za cjelokupan razvoj djeteta, a poremećaji u tom odnosu, uključujući odvajanje od roditelja ili traumatska negativna iskustva s roditeljima, mogu ozbiljno narušiti tjelesni, psihološki i socijalni djetetov razvoj (Jovančević, 2008.). Kako bi se smanjio rizik od ugroženog razvoja za djecu koja odrastaju u nepovoljnim okolnostima, važno je „sustavno promišljati kriterije izdvajanja djece i načine pružanja pomoći i podrške obiteljima u kojima djeca žive u razvojnim rizicima kako do izdvajanja uopće ne bi došlo, razvijati udomiteljstvo i ostale alternativne oblike zbrinjavanja djece te pratiti i unapređivati rad u dječjim domovima u skladu s potrebama djece i suvremenim znanjima o dječjem razvoju“ (Ajduković, 2004.,:300). Koncepti teorije privrženosti koriste se ne samo u terapijskim intervencijama, već i u oblikovanju zakona vezanih uz skrb o djeci. Neadekvatno razumijevanje privrženosti može dovesti do psiholoških poteškoća koje se, bez odgovarajuće intervencije, mogu prenositi na sljedeće generacije i imati dugoročne posljedice na pojedinca i društvo.

Cilj ovog rada je pružiti pregled dosadašnjih spoznaja teorije privrženosti uključujući ključne koncepte, razvojne faze, unutarnje radne modele, različite tipove privrženosti te ulogu oca u djetetovu razvoju i privrženosti. Sljedeći cilj je analizirati primjenu teorije privrženosti u socijalnom radu s djecom, posebno u kontekstu rada s djecom koja su doživjela traumu, zanemarivanje ili su smještena u udomiteljske obitelji ili institucionalni oblik skrbi. Također će se razmatrati povezanost međugeneracijskog prijenosa nasilja s teorijom privrženosti.

2. Teorija privrženosti

Sigmund Freud (1923., 1938., prema Berk, 2008.) je prvi tvrdio da je emocionalna povezanost s majkom osnova za sve buduće odnose. Kasnije, Erik Erikson (1950., prema Berk, 2008.) smatrao je da se bliska emocionalna veza između majke i djeteta prvenstveno razvija kroz proces hranjenja. Bihevioristi su također naglašavali važnost hranjenja, vjerujući da dijete počinje cijeniti majčin dodir, nježno milovanje, osmijeh i umirujuće riječi jer ti trenuci smanjuju djetetovu napetost. Ipak, privrženost se formira i prema drugim članovima obitelji koji ne sudjeluju u hranjenju, što dovodi do zaključka da hranjenje nije ključni faktor u razvoju privrženosti. Najprihvaćenija teorija danas je etološka teorija privrženosti Johna Bowlbyja (1969.). Prema toj teoriji, emocionalna povezanost između djeteta i skrbnika evolucijski je oblikovano ponašanje koje povećava šanse za preživljavanje. Bowlby (1969., prema Berk, 2008.) je smatrao da se veza razvija kroz urođene signale kojima dijete privlači pažnju i potiče skrbnika da ostane u blizini, što s vremenom rezultira pravom emocionalnom povezanošću.

Temeljni principi teorije nastali su kombinacijom spoznaja iz etologije, psihoanalize i evolucijske biologije. Autorov istraživački interes je prvotno bio usmjeren na separaciju majke i djeteta, a proizašao je iz promatranja djece koja su živjela izvan vlastite obitelji, odnosno u institucijskom obliku skrbi za djecu i mlade s problemima u ponašanju. Zaključio je da su poremećaji u odnosu majke i djece povezani s kasnijim psihičkim poremećajima (Bowlby, 1944., prema Cassidy, 1999.). Prerano odvajanje od majke je smatrao rizičnim za kasniji razvoj te je iz tog razloga poticao majke na što češće posjećivanje djece. Na njegovo razmišljanje uvelike su utjecale studije Lorenza

(1935., prema Cassidy, 1999.) i Harlowa (1958., prema Cassidy, 1999.), a kasnije i Mary Ainsworthina (1967., prema Cassidy, 1999.), koje su pokazale da dojenčad i mlade životinje nisu u potpunosti povezane samo s odraslima koji ih hrane. U Harlowljevom eksperimentu (1958., prema Cassidy, 1999.) s rebus majmunima, mladunčad su preferirala krznenu surogat majku koja pruža topao i ugodan dodir, iako je žičana surogat majka imala bočicu s hranom.

Mary Ainsworth (1979., prema Smojver-Ažić, 2020.) je svojim radom omogućila empirijsko testiranje nekih od Bowlbyjevih ideja. Osim toga, omogućila je proširenje teorije govoreći o individualnim razlikama u privrženosti i objašnjenjem koncepta sigurne baze iz koje dijete odlazi istraživati okolinu.. Sigurna baza odnosi se na pouzdanu osobu, odnosno „figuru privrženosti“, koja djetetu pruža fizičku i emocionalnu podršku te je ključna za djetetov zdrav razvoj i dobrobit. Da bi se prepoznalo tko je figura privrženosti potrebno je razmotriti pruža li osoba kontinuiranu brigu o djetetu (fizičku i emocionalnu), je li osoba stalno prisutna u životu djeteta te ulaže li emocionalno u odnos s djetetom (Howe, 1995., prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.a). Jedno od osnovnih polazišta ove teorije je uvjerenje da su individualne razlike u privrženosti povezane s kvalitetom skrbi u ranom djetinjstvu, a ne s osobinama samog djeteta (Sroufe, 1985., prema Smojver-Ažić, 2020.).

Bowlby (1969.) je privrženost opisao kao trajnu emocionalnu vezu između pojedinca i primarnog skrbnika tijekom ranog razvoja koja može utjecati na privrženost pojedinca s drugima kasnije u životu. Vjerovao je da je odnos privrženosti biološki ukorijenjen, bihevioralni sistem koji djeluje kao potpora preživljavanju djeteta i reprodukcije u odrasloj dobi. Prema Bowlbyu (1969., prema Shaver i Mikulincer, 2009.), potreba za traženjem i održavanjem bliskosti sa skrbnicima, odnosno figurama privrženosti razvila se u odnosu na produljenu ovisnost ljudske dojenčadi o “jačim i mudrijim“ drugima (često, ali ne uvijek, roditeljima), koji bi ih mogli obraniti od predatora i drugih opasnosti. Teorija privrženosti pretpostavlja da je ključni razvojni zadatak ranog djetinjstva formiranje privrženosti majci odnosno primarnom skrbniku. Ključna obilježja po čemu se privrženost razlikuje od drugih afektivnih odnosa (kao što su seksualne veze, prijateljske veze, veze između braće i druge) uključuju traženje

bliskosti s osobom za koju je razvijena privrženost, doživljaj sigurne baze i prosvjed kod separacije, odnosno odvajanja (Rutter, 1995., prema Smojver-Ažić, 2020.).

Ova teorija je integrativna jer ujedinjuje više različitih koncepata. Kao razvojna teorija, ona objašnjava kako stalna ili nedostatna prisutnost skrbnika utječe na razvoj djeteta, posebice kroz formiranje unutarnjih radnih modela koji oblikuju percepciju sebe i drugih. S ekološkog (sistemskog) i relacijskog aspekta, ona sagledava razvoj djeteta u kontekstu utjecaja okoline i naglašava uzajamnost odnosa, pri čemu se interpersonalni obrasci povezuju s "vanjskim prstenom", dok se njihova kognitivna i emocionalna obrada odvija u "unutarnjem prstenu" (Bowlby, 1973.; prema Johnson, 2019.). Fenomenološki aspekt teorije ističe kako nova emocionalna iskustva u prisutnosti emocionalno dostupnih osoba (roditelj, partner, terapeut) mogu promijeniti doživljaj sebe i drugih preoblikovanjem unutarnjih radnih modela. Humanistički pristup fokusira se na subjektivnu stvarnost pojedinca koja se temelji na percepciji i internalizaciji iskustava, podržavajući prirodnu tendenciju pojedinca ka osobnom razvoju u povoljnim uvjetima. Djetetova potreba za bliskošću s odraslima koji pružaju podršku stvara ključne uvjete za razvoj njegovih potencijala (Kuvačić, 2023.). S obzirom na brojne znanstvene dokaze, uključujući istraživanja afektivne neuroznanosti, neki autori govore i o znanosti privrženosti (Johnson, 2019.). Iako sustav privrženosti ima najveću ulogu u ranom djetinjstvu, Bowlby (1988.; prema Shaver i Mikulincer, 2009.) navodi da je aktivan cijelog života, što je dovelo do istraživanja romantičnih odnosa odraslih (Main, Kaplan, Cassidy, 1985.; prema Shaver i Mikulincer, 2009.). Ova teorija najcjelovitije objašnjava odnos roditelja i djeteta u prve tri godine života (Jovančević, 2008.).

3. Razvojni put privrženosti

Privrženost se razvija u četiri faze. Prva od njih je stadij preprivrženosti, tzv. faza orijentacije i nediskriminativne privrženosti, koja se odvija od rođenja do šest tjedana. U toj fazi djetetova urođena ponašanja kao što su smijeh i plač pomažu novorođenčetu biti u bliskom kontaktu s drugima. Kada odrasli reagiraju na navedene signale, dijete ih svojim ponašanjem potiče da ostanu u blizini jer ih ona smiruje. Novorođenčad u

ovom stadiju prepoznaju majčin miris i glas, no još uvijek nije uspostavljena privrženost jer se djeca neće uznemirivati kada ostanu sami s nepoznatom osobom. U ovoj fazi, dijete se ponaša podjednako prema svima koji se brinu o njemu, a preferira žive podražaje poput ljudskog lica i glasa (Berk, 2008., Soltis, 2004., prema Smojver-Ažić, 2020.).

Nakon toga, u stadiju nastanka privrženosti, odnosno fazi diskriminativne socijalne reakcije u dobi od 2. do 7.-8. mjeseca, djeca razlikuju poznate osobe od stranaca. Iz tog razloga, dijete se više smije kada vidi poznato lice, a također lakše će ga utješiti osoba koja i inače skrbi o njemu. Karakteristično za ovu fazu je da djeca uče kako njihovo ponašanje utječe na ponašanja drugih i razvijaju osjećaj povjerenja, tj. očekivanje da će skrbnik reagirati na određene signale. Postepeno dijete razumije koja ponašanja zadržavaju roditelja u blizini, a koja stvaraju udaljenost. Dojenče u ovoj fazi razvoja intenzivnije sudjeluje u socijalnoj komunikaciji. Većina kontakta se odvija „licem u lice“, a zapaža se tendencija prilagođavanja ponašanja prema ponašanju onoga drugog. S većom sposobnosti roditelja u prilagođavanju i odgovaranju na ponašanje dojenčeta veća je vjerojatnost da će i dijete uspješnije odgovarati na dobivene signale (Berk, 2008., Smojver-Ažić, 2020.). Navedeno neki nazivaju emocionalnim uglašavanjem (eng. *affective attunement*) (Jovančević, 2008.), a drugi interakcijskom usklađenošću (Isabella i Belsky, 1991.; Kochanska, 1998.; prema Berk, 2008.). Ova pojava se može promatrati kao elegantan emocionalni ples jer dijete nije samo pasivni partner u ovom razvoju odnosa. Nesigurna privrženost također je emocionalni ples između roditelja i djeteta, ali kroz slabije razvijen i nespretan sustav znakova, ostavit će osjećaj neadekvatne umirenosti i utjehe. Roditelji u nesigurnom plesu, zbog vlastite složene povijesti nezadovoljenih potreba i gubitaka, imaju poteškoća s osjetljivim odgovorom na dječje znakove (Goldsmith, 2010.). Istraživanja (Ainsworth, 1979., prema Smojver-Ažić, 2020.) pokazuju da se u ovom razdoblju pojavljuju različite strategije koje se kasnije očituju u tipu privrženosti. Primjerice, kod djece koja će razviti anksiozno - izbjegavajući stil privrženosti, roditelji u prvim mjesecima rjeđe odgovaraju na plač djeteta i manje ga nose u naručju. Goldsmith (2010.) naglašava da je dijete aktivni sudionik koji je manje vješt i obaviješten, ali u interakciji sa značajnim drugima participira u vlastitom rastu i razvoju. Dok roditelj uči odgovarati na djetetove emocionalne i fizičke potrebe, novorođenče razumije da

preživljavanje ovisi o održavanju bliskosti s roditeljem. U slučaju zastrašujuće situacije, tražit će svoje roditelje kako bi ih utješili jer znaju da njihova blizina daje osjećaj sigurnosti. U ovoj fazi djeca imaju sposobnost prepoznati roditelja, ali neće protestirati pri odvajanju od njega (Berk, 2008.).

Treći je stadij jasno uspostavljene, usmjerene privrženosti (od 6-8 do 18-24 mjeseci) u kojem je očita privrženost primarnom skrbniku. U prvoj polovini prve godine života se javlja tjeskoba kod odvajanja, tzv. separacijska anksioznost. Drugim riječima, djeca postanu uznemirena kada skrbnik odlazi, prosvjeduju zbog toga i trude se zadržati ga blizu na način da prilaze, slijede i hvataju se za skrbnika. Ovakvo ponašanje pojačava se i traje do dobi od 15 mjeseci, a nakon toga se smanjuje. Treba imati na umu da se separacijska anksioznost ne pojavljuje kod sve djece uzimajući u obzir djetetov temperament i trenutačnu situaciju. Djeca ove dobi skrbnika vide kao sigurnu bazu, odlaze istraživati okolinu, ali se vraćaju skrbniku po emocionalnu podršku (Berk, 2008.).

U posljednjem stadiju (nakon 18-24 mjeseci) stvara se recipročni odnos. Djeca su sposobna mentalnom predočavanju, predviđanju i komuniciranju, te razumiju skrbnikove dolaske i odlaske. Iz tog razloga se manje uznemiruju pri odvajanju, no ipak pokušavaju pregovarati s roditeljem uz molbe i uvjeravanja da promijeni njegov cilj (Berk, 2008.). Jovančević (2008.) tvrdi kako dijete čak i kad majka nije u blizini (npr. jer odlazi na posao) zna da se ona brine o njemu. Kao utjehu i svojevrsnu zamjenu za majku u trenucima odvojenosti, djeca u toj dobi često uz sebe imaju predmet (igračka, krpica, duda) koji se naziva prijelaznim objektom.

Znakovi koji upućuju na stvaranje privrženosti uključuju izraz posebne pozitivne emocionalne privlačnosti prema figuri privrženosti koja je dokaz da je privlačnost specifična za određenu osobu. Zatim, nesklonost odvajanju od osobe s kojom je ostvarena privrženost (separacijska anksioznost), nakon čega slijedi radovanje ponovnom susretu (Berk, 2008.). Smatra se da su djeca od navršenih šest mjeseci do četiri godine najviše ugrožena posljedicama odvajanja od figure privrženosti zbog nedovoljno razvijenih kognitivnih sposobnosti. Ona ne mogu razumjeti događaje koji su doveli do separacije te će kriviti sebe za takav ishod (Rutter, 1995., Daniel, 2004.; prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija., 2007.a).

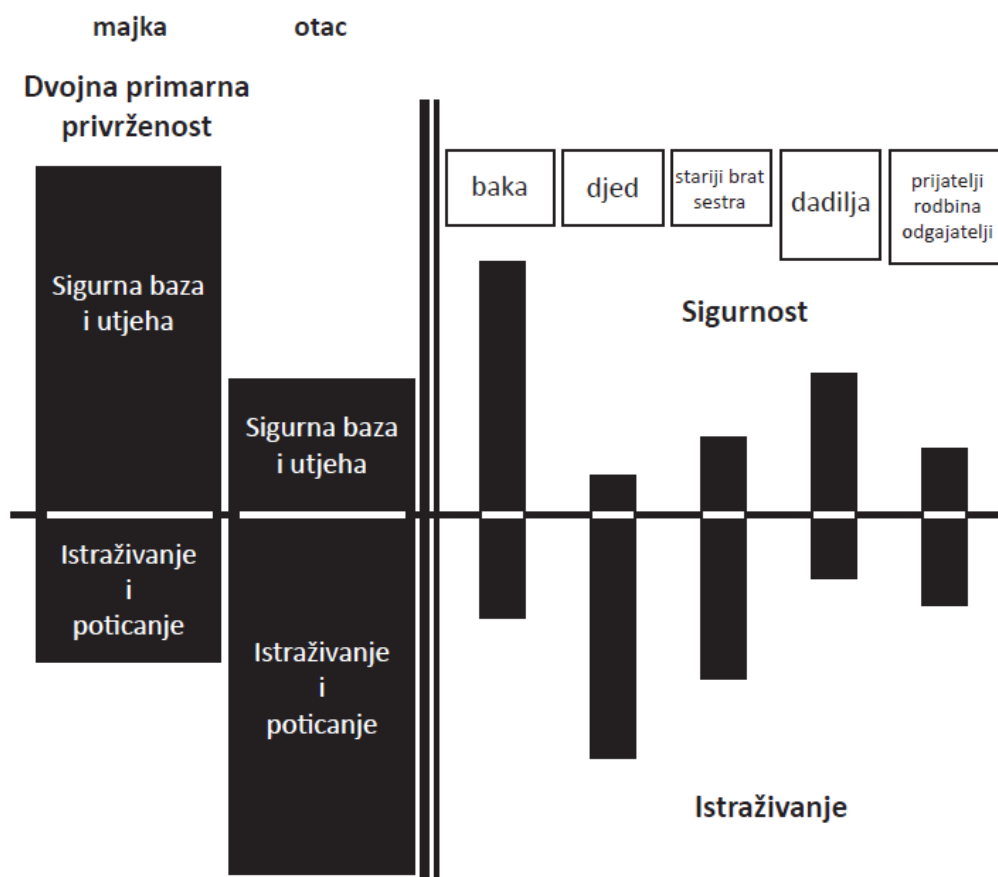
4. Uloga oca u razvoju djeteta i formiranju privrženosti

Uloga oca u ranom emocionalnom razvoju dugo se nije smatrala relevantnom. Razlog tomu je taj što se smatralo da se očeva uloga ostvaruje posredno kroz ljubav, podršku i pažnju prema majci. Prevladavalo je mišljenje da je otac sekundarna figura u obitelji, čija je glavna uloga pružanje emocionalne i materijalne podrške majci, te da djeca razvijaju primarnu privrženost isključivo s majkom (Newland i Coyl, 2010., prema Cvrtnjak i Miljević-Riđički, 2015.). Novija istraživanja pokazuju da dojenče može uspostaviti privrženost prema svakoj osobi s kojom je u interakciji, a osobito prema onoj koja najviše brine o njemu, a to je na našim prostorima uglavnom majka (Jovančević, 2008.). Uslijed globalnih promjena, mijenjaju se kulturni obrasci, a utjecaj tradicionalnih koncepcija obitelji i uloge roditelja se smanjuje. Kasnomoderni teoretičari (Beck, 2003.; Beck i Gernsheim, 2002.; prema Simović-Zvicer, 2022.) otkrivaju da je naslijeđeni model muža i oca koji je podrazumijevao određeni stupanj rodne nejednakosti postao neodrživ s obzirom na činjenicu da su muškarci i žene ravnopravni u javnoj sferi. U razvijenim društvima, gdje nema razlika između žena i muškaraca u pogledu statusa, prihoda, sudjelovanja u donošenju odluka, privatni (obiteljski) odnosi se mijenjaju. To dovodi do ravnomjernijeg rasporeda aktivnosti između supružnika u vezi brige o djeci. Sve to zajedno dovelo je do pojave tzv. „novog očinstva“ (Milić, 2007.; prema Simović-Zvicer, 2022.), fenomena u kojem se očevi sve više uključuju u odgoj djece. Uloga očeva se promijenila te se danas drugačije tumači očinstvo kao i djetetova privrženost ocu (Cvrtnjak i Miljević-Riđički, 2015.).

Interesantno je kako upravo ulogi oca drugačije pristupaju autor teorije John Bowlby (1969.) (otac) i već sljedeća generacija, odnosno autorov sin Richard Bowlby (2007.). Početkom 21. stoljeća Richard Bowlby (2007.), uvodi tezu o dvojnoj primarnoj privrženosti prema kojoj dijete može uspostaviti primarnu privrženost s oba roditelja, dok s drugim osobama koje brinu za njega uspostavlja sekundarne privrženosti. U djetetovu životu važne su i druge osobe, ali ovi oblici privrženosti nisu toliko važni kao privrženost najbližim osobama (roditeljima) te se stoga smatraju sekundarnom privrženosti. Slijedom toga, stručnjaci se slažu s činjenicom da dijete može razviti primarnu privrženost i s ocem jednako kao i sa majkom (Stefanović Stojanović, 2004.;

Blažeka Kokorić, 2005.; prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.a). Richard Bowlby (2007.) istaknuo je kako uloge očeva i majki nisu jednake, ali oboje utječu na razvoj. Tijekom razvoja majka više služi kao sigurna baza, dok otac prvenstveno služi kao poticatelj igre i istraživanja, a navedeno je prikazano na slici 4.1.. Te uloge nisu striktno podijeljene te će u nekim slučajevima otac biti sigurna baza, dok će majka poticati igru i istraživanje.

Slika 4.1. Dvojna primarna privrženost

Izvor: Miljević Riđički, 2022.: 249.

Češće uključivanje oca kroz igru, ohrabrenje i razgovor pridonosi dječjoj cjeloživotnoj prilagodbi i zadovoljstvu životom, boljim socijalnim vještinama i unutarnjem lokusu kontrole (Newland i Coyl, 2010.). Čudina Obradović i Obradović (2006., prema Miljević Riđički, 2022.) tvrde da očeva uključenost tijekom prvih 2,5 godine djetetova života ima utjecaja na kasniju inteligenciju i privrženost.

Hoffman (2011.) predlaže da očeve treba podržati u učenju vještina skrbi. Nadalje, primjećuje da je put do privrženosti drugačiji za očeve jer počinju na drugom mjestu od majki, koje započinju proces privrženosti već u trudnoći. Tjelesni kontakt između očeva i dojenčadi važan je put za izgradnju povjerenja i povezanosti koji vode sigurnoj privrženosti.

Otac ima tri različite uloge koje utječu na sigurne obrasce privrženosti u obiteljskom kontekstu. Prvo, očevi imaju izravan utjecaj kroz interakciju otac - dijete, na način da funkcioniraju kao sigurna baza i sigurno utočište. Drugo, očevi imaju važan neizravan utjecaj kroz odnos otac - majka, u kojem očevi pružaju podršku majkama i modeliraju odnose majka - otac. Konačno, očevi imaju utjecaj na obiteljski sustav kroz doprinos obiteljskom sustavu kao su-pružatelj i zaštitnik. Ovo dodaje stabilnost i osjećaj sigurnosti (sigurnog utočišta) obiteljskom okruženju. Ova kombinacija utjecaja podržava sigurne procese privrženosti za majke, očeve i obiteljsku jedinicu (Palm, 2008., prema Palm, 2014.).

Prema Palm (2014.) postoji nekoliko područja u kojima se spoznaje iz teorije privrženosti koriste kao okvir za informiranje i usmjeravanje prakse. Jedno od tih je i razvoj javne politike koja se temelji na istraživanjima privrženosti s očevima. Kod odlučivanja o roditeljskoj skrbi i ostvarivanja osobnih kontakata često se zanemarivalo očeve, a davala se prednost odnosu majka - dijete. Lamb (2012.) također kritizira uporabu ove teorije na obiteljskim sudovima.

Arendell (1997., prema Klarin, 2006.) razlikuje tri stila očinstva;

1. otac - hranitelj - koji osjeća odgovornost za materijalno zbrinjavanje obitelji, često izbiva iz kuće zbog čega malo vremena provodi s djecom.
2. autonoman otac – koji teži slobodi, izbjegava obiteljske obveze te često ne prihvaća ulogu oca kao sudionika u odgoju djece zbog čega su često prisutni sukobi sa suprugom.
3. uključen otac – koji u potpunosti sudjeluje u životu obitelji. Osjeća obvezu prema obitelji, sudjeluje u kućanskim poslovima i odgoju. Odnosi sa suprugom i djecom su skladni.

Premda se danas promovira uključenost oca, u socijalnoj skrbi je unatoč tome otac često neuključen. Neki autori očeve vide kao duhove u praksi socijalne skrbi za djecu (Brown i sur., 2009., prema Sladović Franz i Branica, 2009.). Razlog tomu je što su prisutni, ali nisu vidljivi. Kao posljedica toga, od majki se često očekuje ispunjavanje uloge oba roditelja, posredovanje u odnosima između oca i djeteta, ali i između oca i stručnjaka. Istraživanja potvrđuju da je pozornost socijalnih radnika fokusirana na majčinstvo (Swift, 1995.; Krane, 2003.; Callahan i sur., 2005.; Brown i sur., 2009.; prema Sladović Franz i Branica, 2009.), a korištenjem spolno neutralnog termina „roditelji“ se samo prikriva problem veće zastupljenosti majki i manje zastupljenosti očeva (Akin i Gregoire, 1997.; Cowen, 1999., Roditti, 2005.; Jones, Gross i Becker, 2002.; Strega i sur., 2008.; prema Sladović Franz i Branica, 2009.).

U razumijevanju teorije privrženosti i primjeni iste u radu s djecom i obitelji nezaobilazna su dva pojma: unutarnji radni modeli i stil privrženosti koji su opisani u nastavku.

5. Unutarnji radni modeli

Smatra se da rana životna iskustva, posebno ona koja se javljaju u kontekstu odnosa roditelj - dijete, tvore djetetove početne mentalne prikaze sebe (kao dostojnim ili nedostojnim ljubavi, privrženosti i zaštite) drugih i odnosa. Ovi mentalni prikazi nazivaju se „unutarnji radni modeli“ ili generalizirane mentalne reprezentacije i služe kao perceptivni filtri kroz koje se tumače društveni podražaji. Drugim riječima, na temelju kvalitete odgovora skrbnika na djetetove potrebe, dijete unutrašnjim radnim modelima stvara očekivanja o dostupnosti skrbnika u vrijeme neizvjesnosti ili potrebe. Unutarnje radne modele neki autori definiraju kao rekonstruirana sjećanja na koja utječu i osobine ličnosti i trenutačno zadovoljstvo životom (Berk, 2008.).

Unutarnji radni modeli razvijaju se tijekom vremena kako djetetova perspektiva raste i dolazi do daljnjih interakcija sa skrbnikom (Ponciano, 2010., Carrera i sur., 2021.). Oni traju tijekom vremena vodeći dječja očekivanja i ponašanja u odnosima tijekom

cijelog života i služe kao temelj emocionalnog i društvenog razvoja (Bowlby, 1969., 1982., 1991.; prema Mennen i O'Keefe, 2005.).

Prema Bowlbyju (1969., prema Fraley i Shaver, 2008.), unutarnji radni modeli, poput očekivanja, uvjerenja, "pravila" i "skripti" za ponašanje i razmišljanje, oblikuju se na temelju djetetovih iskustava sa skrbnicima. Na primjer, dijete koje je sigurno privrženo obično vjeruje da će drugi biti tu za njega, jer su mu prethodna iskustva to potvrdila. Kada dijete jednom uspostavi takva očekivanja, sklono je tražiti odnose koji su u skladu s tim očekivanjima.

Izraz "radni" ima dva značenja prema ovoj teoriji; prvo značenje je da modeli nisu statične reprezentacije, već predstavljaju temelj društvenih očekivanja i zaključaka o vjerojatnim ishodima društvenih ponašanja. Drugo značenje je to da se baziraju na prošlim iskustvima, ali se mogu izmijeniti na temelju novih iskustva (Bowlby, 1988.; prema Shaver i Mikulincer, 2009.). Unutarnji radni model najčešće se ne mijenja bez korektivnih iskustava, to jest tek kada pojedinac može dati smisao prethodnim obrascima privrženosti. Promjenu je moguće postići uz partnere ili prijatelje ili druge značajne osobe koje pružaju razumijevanje i podršku ili pomoću psihoterapije (Howe, 1995., Crittner, 2006.; prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.a, Travis i sur., 2001., prema Mennen i O'Keefe, 2005.). Stabilnost unutarnjih radnih modela je potvrđena longitudinalnim istraživanjem (Weinfield i sur. 2000.; prema Berk, 2008.) u kojem odrasli nesigurnih unutarnjih radnih modela koji su kao dojenčad bili nesigurno privrženi izvještavaju o čestim obiteljskim krizama tijekom života.

Pedijatrica Margaret Mahler u okviru teorije objektnih odnosa, također je proučavala unutarnje radne modele (Mahler, Pine, i Bergman 1975., prema Blazina i Watkins, 2000.). Mahler je proučavanjem normalnog razvoja, pokušala razumjeti kako se unutarnje reprezentacije sebe i drugih formiraju interpersonalnim interakcijama između skrbnika i djeteta, što konačno dovodi do integriranog osjećaja sebe.

Nadalje, prema teoriji privrženosti, povijest iskustava privrženosti rezultira oblikovanjem unutarnjih radnih modela te ujedno dovodi do formiranja relativno stabilnih individualnih razlika u funkcioniranju sustava privrženosti. Navedene individualne razlike, poznate kao stilovi (tipovi) privrženosti, predstavljaju

karakteristične obrasce očekivanja, potreba, emocija i ponašanja u društvenim interakcijama i bliskim odnosima (Bowlby, 1988.; Hazan i Shaver 1987.; prema Shaver i Mikulincer, 2009.).

6. Tipovi privrženosti

Interes za Bowlbyjevu teoriju vodio je istraživače proširenju teorije (Ainsworth i sur., 1978.; Main i Solomon, 1986., 1990.; prema Palm 2014.) te su identificirani stilovi privrženosti na temelju ponašanja dojenčadi u ponovnom susretu s majkama nakon kratkog razdvajanja. Ovaj laboratorijski postupak poznat je pod nazivom tehnika nepoznate situacije (eng. The Strange Situation Protocol, (SSP)), a upotrebljava se za procjenu kvalitete privrženosti u dobi od jedne do dvije godine. Ova tehnika se sastoji od osam epizoda, sveukupnog trajanja od 20 minuta, a uključuje dijete, roditelja i nepoznatu osobu. Tijekom postupka roditelj odlazi i nakon nekog vremena se vraća, a za to vrijeme istraživači promatraju dvije specifične reakcije ponašanja: količinu istraživanja i djetetove reakcije na odlazak i povratak roditelja kako bi se utvrdilo koje kategorije obrazaca odnosa predstavlja djetetovo ponašanje (Palm, 2014.).

Autorica, Mary Ainsworth (Ainsworth i sur. 1978., Barnett i Vondra, 1999., Main i Solomon, 1990.; prema Berk, 2008.), zajedno sa suradnicima pretpostavila je kako će sigurno privržena djeca percipirati roditelja sigurnom bazom iz koje će istraživati nepoznati prostor za igru. Potom su predviđali da će nepoznata osoba biti manje uspješna utješiti dijete u odsutnosti roditelja. Opažajući dječje reakcije istraživači razlikuju jedan obrazac sigurne privrženosti i tri obrasca nesigurne privrženosti. Temeljem ovog postupka, dojenčad je klasificirana u jednu od tri tada postojeće kategorije (sigurna, anksiozna ili izbjegavajuća privrženost). Ovi obrasci privrženosti dojenčadi pronađeni su u svakoj kulturi u kojoj su do sada provedena ispitivanja (van IJzendoorn i Sagi, 1999., prema Wilkins, 2011.). Koji će tip privrženosti dijete razviti ovisi o majčinim obrascima ponašanja, kvaliteti odnosa, te majčinoj osjetljivosti i sposobnosti da uoči djetetove signale i točno ih interpretira (Zovko Grbeša i Sesar, 2021.). Međutim, dio djece se ne može svrstati ni u jedan od tih obrazaca. Iz tog razloga, Main i Solomon (1990., prema White, Gibson i Wastell, 2019.) naknadno

dodaju i četvrtu kategoriju dezorijentirane - dezorganizirane privrženosti. Za ovu kategoriju, mnogi autori su izrazili neslaganje i dvojbe (Granqvist i sur., 2017., Duschinsky, 2015., prema White, Gibson i Wastell, 2019.).

Kod istraživača se pojavila zabrinutost i oko stabilnosti obrazaca privrženosti tijekom vremena kao i vremenskog okvira za upotrebu s malom djecom i može li se postupak nepoznate situacije primijeniti na interakcije s očevima budući da je konstruiran na bihevioralnim konceptima temeljenih na zapažanjima majki. O relevantnosti tehnike nepoznate situacije za očeve nastavlja se razmatrati, a shodno tome stvoreni su i novi konstrukti u okviru teorije aktivacije i novi instrument u svezi rizičnih situacija (eng. The Risky Situation) za specifičnu procjenu očeve interakcije s djetetom (Grossman i sur., 2002.; Paquette i Bigras, 2010.; prema Palm, 2014.). Osim toga, praktičari su primijetili da su obrasci djetete - skrbnik specifični za odnos što znači da djetete može pokazivati jedan obrazac privrženosti određenom skrbniku, a drugačiji obrazac drugom skrbniku (Granqvist i sur., 2017.). Kao što je već spomenuto, kvaliteta interakcija s figurom privrženosti u vremenima potrebe je glavni uzrok individualnih razlika u tipovima privrženosti. Istraživanja potvrđuju kako je u različitim kulturama roditeljska osjetljivost (skrb o djetetu, nježno držanje, brzo, dosljedno i prikladno reagiranje na potrebe i signale djeteta) umjereno povezana sa sigurnom privrženošću (De Wolf i van Ijzendoorn, 1997., Posada i sur., 2002.; prema Berk, 2008.). Sigurni obrasci privrženosti razvijaju se uz dosljednog i brižnog skrbnika, dok se preostala tri; anksiozno - ambivalentni, anksiozno - izbjegavajući i dezorijentirano - dezorganizirani obrasci privrženosti razvijaju iz nedosljedne, emocionalno zanemarive i/ili nasilne skrbi. Skrbnici nesigurno privržene djece uglavnom pružaju manje tjelesnog kontakta, ponašaju se rutinski, nespretno postupaju s djetetom i skloni su negativnom ponašanju, ljutnji i odbacivanju. Zanemarivanje i zlostavljanje djeteta je povezano sa sva tri oblika nesigurne privrženosti (Ainsworth i sur., 1978., Isabella, 1993., Pederson i Moran, 1996.; prema Berk, 2008.). Neki autori smatraju da postoje i genetski uzroci za razliku u stilovima privrženosti (Crawford i sur., 2007., Donnellan i sur., 2008.; prema Shaver i Mikulincer, 2009.).

Kod razmatranja stabilnosti obrazaca privrženosti, kod djece srednjeg socioekonomskog statusa s povoljnim životnim iskustvima je utvrđen siguran i

stabilan obrazac privrženosti. Međutim, dojenčad kod koje se nesiguran obrazac promijenio u siguran najčešće su imala dobro prilagođene majke s dobrom socijalnom podrškom uz pomoć koje su majke uspjele dorasti zahtjevima uloge roditelja. No, kod djece iz obitelji slabijeg socioekonomskog statusa u kojima je prisutna veća količina stresa, privrženost najčešće nije sigurna, a može prelaziti u različite nesigurne obrasce (Owen i sur., 1984., Vaughn i sur., 1979., Vonda i sur. 1999.; prema Berk, 2008.). Dakle, nalazi pokazuju kako je obrazac sigurne privrženosti stabilan za razliku od ostalih obrazaca nesigurne privrženosti, a iznimka je dezorganizirani - dezorijentirani tip privrženosti za koji se smatra da je u drugoj godini života također vrlo stabilan (Barnett i sur. 1999., Hesse i Main, 2000.; prema Berk, 2008.).

Neka djeca ne mogu prepoznati koja ponašanja dobivaju pozitivnu pažnju skrbnika te im nedostaje koherentna strategija za reguliranje privrženosti. Djeca razvijaju različite strategije kako bi im pomogle adaptirati se bez obzira na to koliko je okruženje nepovoljno. Dok neka ponašanja mogu biti funkcionalna u odnosu roditelj - dijete, ista će se smatrati disfunkcionalnima u drugim društvenim kontekstima, a mogući su i rizici od razvojnih problema i socijalnih poteškoća (Shaver i Mukulincer, 2009.). Frustrirajuće interakcije s neadekvatno dostupnim ili neresponzivnim figurama privrženosti ukazuju da je potrebna prilagodba sustava privrženosti. U tim situacijama se djeca više ne oslanjaju na primarnu strategiju (samouvjerenost traženje blizine skrbnika), već prelaze na sekundarne strategije privrženosti. Teoretičari (Cassidy i Kobak, 1988., Main, 1990.; prema Shaver i Mukulincer, 2009.) razlikuju dvije takve strategije: hiperaktivaciju i deaktivaciju. Hiperaktivirajuće strategije proizlaze iz interakcija s figurama privrženosti koje su ponekad osjetljive, ali nepouzdana, odgovarajući na potrebe djeteta kada su ona bučna i energična. Glavni cilj ove strategije je da figura privrženosti obrati pažnju na dijete i pruži zaštitu i podršku. Često prakticiranje ove strategije vodi anksioznom tipu privrženosti, dok se deaktivacija veže uz dezorganizirano - dezorijentiran tip privrženosti.

6.1. Anksiozno – ambivalentna privrženost (Tip C)

Djeca s anksiozno – ambivalentnim (opirućim) tipom privrženosti često pokazuju i ovisne i neprijateljske reakcije prema svojim skrbnicima kada su uznemirena. Ovaj

obrazac se obično javlja uz nepredvidljivog i nedosljednog roditelja ili uz roditelja koji prijete napuštanjem s ciljem kontroliranja djeteta. Roditelji istodobno prihvaćaju i odbijaju dijete zbog čega je pažnja djeteta usmjerena na praćenje dostupnosti figure privrženosti. Dijete žudi za pažnjom i prihvaćanjem, istovremeno odgovara otporom, izrazitim oprezom i pokušajima pridobivanja roditeljske bliskosti. U eksperimentu nepoznate situacije, ova djeca ostaju u majčinoj blizini, teško se tješe pri razdvajanju i pokazuju ljutnju pri majčinom povratku. Njihovo ponašanje usmjereno je na privrženost, čak i kad nisu pod stresom, često tražeći fizičku blizinu majke, što ometa igru i istraživanje okoline (van IJzendoorn, 1995.).

Dijete s anksiozno - ambivalentnim obrascem privrženosti razvija unutarnji radni model sebe kao nesigurnog i plašljivog, te drugih kao nepouzdanih, odnosno nije sigurno hoće li figure privrženosti biti responzivne ili dostupne u situacijama potrebe. Djetetova motivacija za istraživanjem i rješavanjem problema ovisi o prisutnosti i podršci figure privrženosti. Ta stalna ovisnost o drugima uzrokuje emocionalnu nestabilnost, otežava samoregulaciju i povećava osjetljivost na stres (van Ijzendoorn, Schuengel i Bakermans-Kranenburg, 1999., prema Smojver-Ažić, 2020.). U tom slučaju, dijete postaje nesigurno, plašljivo i ovisno o drugima, što vodi do emocionalne nestabilnosti (Vasta, Haith i Miller, 1997.).

6.2. Anksiozno - izbjegavajuća privrženost (Tip A)

Djeca anksiozno - izbjegavajućeg obrasca privrženosti nepovjerljiva su prema svojim skrbnicima i imaju malo povjerenja da će im se odgovoriti kada im je to potrebno. Pokazuju znakove uznemirenosti pri odvajanju od majke, ali i izbjegavanje majke pri njenom povratku. Ta djeca doživljavaju svog roditelja kao odbijajućeg i/ili kontrolirajućeg zbog čega su udaljeniji od njega. Tijekom razdoblja nevolje često se ponašaju kao da im ne treba njihov skrbnik. Ova ponašanja izbjegavanja privrženosti smatraju se obranom od dugotrajnog nereagiranja ili odbacivanja majke (Crittenden, 1992.a, 1992.b, 1995.; prema van IJzendoorn, 1995.).

Autori Shaver i Mukulincer (2009.) navedeno ponašanje vide kao strategiju deaktivacije koja se događa u situacijama kada figura privrženosti ne odobrava i

kažnjava bliskost djeteta i izražavanje potrebe ili ranjivosti. Na taj način, pojedina djeca uče očekivati pozitivnije ishode ako sakrivaju i ne pokazuju svoje potrebe i ranjivost. Sustav privrženosti se deaktivira usprkos tome što nije postignut osjećaj sigurnosti i dijete se pokušava samo nositi s prijetnjama. Deaktivacija podrazumijeva poricanje potreba za privrženošću, izbjegavanje bliskosti i međuovisnosti u odnosima i distanciranje od prijetnji koje bi mogle uzrokovati neželjenu aktivaciju sustava privrženosti. Cilj ove strategije je izbjeći ekstremnu uznemirenost uzrokovanu neprikladnim ponašanjem figure privrženosti. Kao rezultat tih ranih iskustava roditeljevog odbacivanja, dijete sebe doživljava usamljenim i neželjenim, ne teži bliskosti u odnosima i razvija niz destruktivnih obrazaca ponašanja u rasponu od prisilne samodostatnosti do kroničnog antisocijalnog ponašanja. Jedno od obilježja ovog stila privrženosti je nedostatak suradnje, istraživačkog ponašanja i empatije te izbjegavanje emocionalnih odnosa. Kada roditeljsko ponašanje nije u skladu s djetetovim potrebama, djeca koja pokazuju ovaj obrazac privrženosti pojačat će svoje ponašanje (očita uzrujanost, prijetnje, vikanje...) kako bi probila emocionalnu prepreku roditeljskog zanemarivanja, nedostupnosti i nedostatka odgovornosti. Na ovaj način dobiva pozornost. Djetetova percepcija roditelja kao poželjnog i nepoželjnog nije samo izvor svakodnevne frustracije, već dovodi i do ambivalentnih stavova prema drugim ljudima i odnosima. Smatra se da je kod 25% djece prisutan ovakav obrazac ponašanja (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija., 2007.a).

6.3. Sigurna privrženost (Tip B)

Sigurna privrženost nastaje kada je skrbnik osjetljiv na djetetove potrebe i prilagođava svoje ponašanje ponašanju djeteta. Kada je figura privrženosti dostupna, osjetljiva i responzivna dijete će osjećati unutarnji osjećaj sigurnosti. Djeca sa sigurnim tipom privrženošću u roditeljima vide sigurnost i razvijaju unutarnje radne modele svojih majki kao dostupnih i spremnih za pomoć ako naiđu na nepovoljnu situaciju. Percipiraju svijet kao sigurno mjesto, druge ljude kao spremne pomoći i aktivno, samouvjereni i neometano istražuju okolinu i nove situacije. Prema tome, djeca razvijaju bazično povjerenje, odnosi s članovima obitelji predstavljaju im izvor

zadovoljstva, a shodno tome su sigurnija i u razvijanju ostalih budućih odnosa (Vasta, Haith i Miller, 1997.).

Dijete će se družiti s nepoznatom osobom kada je roditelj u blizini, plače kada roditelj odlazi i rado se ponovno sastaje s roditeljem. Ova djeca se lako utješe i pokazuju suradnju u međuljudskim odnosima. Također, djeca sa sigurnim tipom privrženosti lakše će rješavati probleme i veća je vjerojatnost da će imati kvalitetniji psihosocijalni život i otpornost (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija., 2007.a).

6.4. Dezorganizirano - dezorijentirana privrženost (Tip D)

Vjeruje se da dezorganizirane - dezorijentirane privrženosti nastaju kada njegovatelj izazove strah kod djeteta (Main i Hesse, 1990.; prema van IJzendoorn, 1995.). Skrbnici mogu reagirati presporo ili uopće ne reagirati, ili dati odgovor na djetetov znak koji ne odgovara emocionalnim potrebama djeteta. Ovaj obrazac privrženosti je najviše zabrinjavajući i osobito je čest kod zlostavljane djece (Barnett i sur., 1999.; prema Berk, 2008.), ali ne znači nužno prisutnost zlostavljanja. Depresivnost skrbnika, neriješene traume i gubitak utječu na razmišljanje i ponašanje skrbnika do te mjere da njihova ponašanja (npr. uplašen izgled, čvrsto držanje djeteta na udaljenosti ili traženje utjehe od uznemirenog djeteta) također potiču razvoj neorganizirane privrženosti (Lyons-Ruth i sur., 1999., prema Berk, 2008., Hughes i sur., 2006.). Depresivni poremećaji roditelja, su dakle, jedan od rizičnih čimbenika za razvoj nesigurne privrženosti, gdje je dokazano da oni kao takvi pokazuju manje prihvaćanja, topline, spontanosti i strpljivosti te su skloniji kažnjavanju djece (Vučić i Ekić, 2015.).

Duschinsky (2015., prema White, Gibson i Wastell, 2019.) navodi ponašanja dojenčadi koja su povezana s kategorijom neorganizirane privrženosti, a ona uključuju: pokazivanje straha prema figuri privrženosti, kontradiktorne reakcije, neusmjerene, asimetrične, nehotečne pokrete, ukočenost i prividnu disocijaciju. Navedena ponašanja su obično kratkotrajna, nakon čega se dojenče „vraća“ u jedan od tri prvobitna obrasca privrženosti (A, B ili C). Drugim riječima, dojenčadi se dodaje sekundarna klasifikacija. Slijedom toga, autor objašnjava da se ova ponašanja ne smatraju četvrtim stilom privrženosti, već poremećajem jednog od tri primarna obrasca. Autor

Jovančević (2008.,:29) dodaje još nekoliko obrazaca ponašanja koja se mogu aktivirati neusklađenim odgovorima na djetetove potrebe, kao što su „samoutjeha (okretanje glave od prizora koji je izazvao nelagodu, sisanje palca) i autostimulacija (ritmički pokreti, monotono i umirujuće glasanje, površna stimulacija određenih dijelova tijela)“.

Wilkins (2012.) neorganiziranu privrženost opisuje kao slom djetetovog organiziranog obrasca privrženosti uslijed nedostatka vještina suočavanja. Zapravo, događa se paradoks jer se uključuju dva suprotna sustava ponašanja istovremeno: sustav privrženosti, s ciljem približavanja figuri privrženosti i sigurnosni sustav "bježi ili se bori" (eng. flight or fight), s ciljem zaštite, odnosno udaljavanjem od opasnosti. Ovaj konflikt teško je riješiti jer je skrbnik za dijete istovremeno figura privrženosti i izvor straha. Djeca s ovim stilom privrženosti kada odrastu imaju osjećaj da ih nitko ne razumije, postaju buntovni te se često pojavljuju problemi ovisnosti i socijalno neprihvatljivo ponašanje (Jovančević, 2008.).

Granqvist i suradnici (2017.) u svom radu tvrde da postoje pogrešne pretpostavke vezane uz dezorijentiranu - dezorganiziranu privrženost. Oni smatraju da se mjere privrženosti ne bi trebale koristiti kao konačne procjene pojedinca u zaštiti djece i da neorganizirana privrženost nije pouzdan indikator zlostavljanja. Isto tako, smatraju kako ovaj stil privrženosti nije snažan prediktor patologije te ne predstavlja trajnu "osobinu" djeteta, otpornu za razvoj ili pomoć.

7. Međugeneracijski prijenos nasilja i teorija privrženosti

Međugeneracijski krug nasilja ima povezanosti s dezorijentiranom - dezorganiziranom privrženosti, a odnosi se na vezu između roditeljeve povijesti zlostavljanja i povećane vjerojatnosti da će i roditelj zlostavljati vlastito dijete. Drugim riječima, djeca koja su doživjela nasilje vjerojatno će razviti dezorganizirano - dezorijentirani tip privrženosti koji se može prenositi na sljedeću generaciju, tj. na njihovu djecu kada postanu roditelji. Ova veza je potkrepljena empirijskim istraživanjima (Cyr i sur., 2010., Schofield i sur., 2013.).

Stilove privrženosti djece najbolje predviđaju stilovi privrženosti njihovih skrbnika. Slijedom toga, neki autori govore i o fenomenu međugeneracijskog prijenosa privrženosti (Hautamäki i sur., 2010.). Roditelji koji su u istraživanju podcjenjivali važnost ranih odnosa s dozom ljutnje i nejasnoće obično su imali nesigurno privrženu djecu (van Ijzendorp, 1995.). No, ne postoji izravno prenošenje roditeljskih iskustava iz djetinjstva na kvalitetu privrženosti djece, već način na koji pojedinac sagledava vlastito djetinjstvo, sposobnost prihvaćanja negativnih događaja, razumijevanje ponašanja roditelja i opraštanje ima veći utjecaj na način odgoja i osjetljivost od stvarnih događaja (Main, 2000., prema Berk, 2008.). Da kvaliteta djetetove privrženosti ovisi o karakteristikama roditelja dokazuju i rezultati različitih intervencija u kojima su promjene ponašanja roditelja ili njihova stanja svijesti dovele i do promjena u kvaliteti privrženosti djeteta tom skrbniku (Heinicke, Fineman i Ruth, 1999., van den Boom, 1994., Klein Velderman i sur., 2006.; prema Smyke i sur., 2010.).

Morton i Browne (1998., prema Pećnik, 1998.) analizirali su 13 studija o privrženosti zlostavljane djece i njihovih majki. Većina istraživanja dokazala je manju privrženost svojim majkama kod zlostavljane djece u usporedbi s nezlostavljanim djecom. Prema njihovom objašnjenju, djeca internaliziraju rane odnose s majkom, što postaje temelj budućih odnosa, a na taj način se zlostavljanje nastavlja s jedne generacije na drugu. Iako, ono što se prenosi nije nasilje kao takvo, već način njege i skrbi doživljen u djetinjstvu. Obrasci ranih odnosa imaju dugoročnije posljedice od samih traumatskih događaja, pri čemu je djetetovo subjektivno viđenje iskustva zlostavljanja ključno u oblikovanju unutarnjih radnih modela (Zeanah i Zeanah 1989., prema Pećnik, 2003.).

Nedavno istraživanje (Wuebken i sur., 2023.) dodatno je produbilo razumijevanje načina na koji teorija privrženosti objašnjava međugeneracijski prijenos zlostavljanja. Studija pokazuje da zlostavljanje u ranom životu ima značajne i trajne utjecaje na privrženost i potencijal za zlostavljanje djece u narednim generacijama. Konkretno, otkriveno je da majke s poviješću zlostavljanja pokazuju veći potencijal za zlostavljanje vlastite djece, pri čemu nesigurna privrženost i potisnuti bijes imaju značajnu ulogu.

Thompsonovo (2006.) istraživanje s majkama koje su doživjele seksualno ili fizičko nasilje u djetinjstvu, otkrilo je da postoji znatno veća vjerojatnost da će dijete biti poznato socijalnim službama. Međutim, veza između generacija nije izravna, kako bi proizlazilo iz ideje da se zlostavljanje događa izravnim oponašanjem. Umjesto toga, iskustvo zlostavljanja u djetinjstvu predviđa odnos manje podrške u odrasloj dobi i veću vjerojatnost doživljavanja fizičkog nasilja. Najjači prediktori rizika od zlostavljanja djeteta pokazali su se majčin prijašnji bračni status i povijest fizičke viktimizacije majke u odrasloj dobi. Ta dva čimbenika predviđaju vjerojatnost da će njihovo dijete doživjeti zlostavljanje od strane majke ili njezina partnera.

Ipak, neće svaki roditelj koji je bio zlostavljan u djetinjstvu zlostavljati vlastito dijete. Studije procjenjuju da oko 30% onih koji su bili zlostavljani nastavljaju zlostavljati ili zanemarivati svoju djecu, što je dvostruko više od udjela zlostavljanja prisutnog u obiteljima bez povijesti nasilja (Widom, Czaja i DuMont, 2015.).

Prema rezultatima istraživanja (Egeland i sur.,1988., Egeland, 1993.; prema Pećnik, 1998.) majke koje imaju iskustvo zlostavljanja u djetinjstvu, ali nisu nasilne prema svojoj djeci, doživjele su odnos prihvaćanja, ljubavi i podrške koji je pridonio osjećaju vlastite vrijednosti. Ova otkrića sugeriraju da bi intervencije usmjerene na poboljšanje sigurne privrženosti i upravljanja bijesom mogle biti ključne u prekidanju kruga zlostavljanja.

8. Obilježja privrženosti kod djece u javnoj skrbi

Povijesno gledano, zbog siromaštva i društvene stigme često su se mlade, neudate žene odricale svoje novorođene djece. U tim bi slučajevima posvojeno dijete imalo odnos s posvojiteljima već od rođenja i u tom pogledu izgledi za privrženost ne bi se razlikovali od djece rođene od bioloških roditelja. No, smanjenjem siromaštva i društvene stigme, barem u razvijenim zemljama, dolazi i do smanjenja posvajanja novorođenčadi. S druge strane, značajno se povećao broj starije djece koja se udomljavaju ili daju na posvajanje. Starija djeca dolaze s poviješću veza i utvrđenim obrascima privrženosti (Howe, 2011.).

Razvojne psihologija naglašava da je za optimalan razvoj djeteta važno odrastanje u obiteljskom okruženju (Ajduković, 2004.). Međutim, u situacijama kada dolazi do zanemarivanja, zlostavljanja ili zlorabe roditeljskih dužnosti, ili zbog drugih razloga, često je jedino rješenje izdvajanje djeteta iz obitelji. Osnovni kriterij za ovakvu intervenciju je ugroženost normalnog psihofizičkog razvoja djeteta, što se obično događa kada su već prisutne posljedice nepovoljnih životnih okolnosti. Najčešće nepovoljne okolnosti uključuju siromaštvo, nezaposlenost i alkoholizam roditelja, no ti faktori obično djeluju u kombinaciji s drugim negativnim čimbenicima. Kritični trenutak za izdvajanje djeteta obično nastaje kada se prijavi teški oblik zlostavljanja djeteta ili kada se situacija u obitelji, koja je već pod nadzorom, dodatno pogorša. U tim situacijama, dijete se povjerava na brigu, skrb i smještaj u različite oblike skrbi, koji su regulirani zakonskim propisima. Osnovne mogućnosti smještaja djece uključuju udomiteljske obitelji, dječje domove, specijalizirane ustanove te stambene zajednice i SOS Dječja sela (Sladović Franz i Mujkanović, 2003.).

U ovom kontekstu, teorija privrženosti igra ključnu ulogu u razumijevanju i unapređenju kvalitete odnosa između djeteta i skrbnika te pružanju podrške djetetu u procesu prilagodbe na novu okolinu.

8.1. Privrženost u udomiteljskoj skrbi

Djeca u udomiteljskoj skrbi izložena su riziku od razvoja nesigurnih stilova privrženosti zbog prošlih iskustava s biološkim roditeljima koja mogu uključivati zlostavljanje, zanemarivanje, odbacivanje i/ili napuštanje (Hughes, 2006., Ponciano, 2010.). Neka istraživanja otkrivaju da među zlostavljanom djecom ona izložena fizičkom zlostavljanju pokazuju najnegativnije mentalne reprezentacije (Toth i sur., 1997.), ali druga istraživanja nisu otkrila različite učinke s obzirom na vrstu nasilja (Fresno i sur., 2017.; Stronach i sur., 2011.). Svakako, potrebno je razlikovati slučajeve u kojima je do udomiteljstva došlo uslijed zanemarivanja ili zlostavljanja i slučajeve u kojima je do udomiteljstva došlo kao rezultat situacija kao što je smrt roditelja (Miranda, Tadros i Molla, 2020.).

U studiji Bovenschena i sur. (2016.), djeca s negativnim prijašnjim iskustvima (poput zlostavljanja, zanemarivanja ili čestih promjena smještaja) pokazuju veće probleme s privrženosti. Ova iskustva značajno utječu na njihovo ponašanje i emocionalne reakcije u novom okruženju. Ključna za razvoj sigurne privrženosti pokazala se osjetljivost udomitelja, odnosno njihova sposobnost prepoznavanja i adekvatnog reagiranja na emocionalne i fizičke potrebe djeteta. Kod osjetljivijih i empatičnijih udomitelja djeca su bolje prilagođena i imaju manje problema s privrženosti. Pozitivna iskustva s takvim udomiteljima mogu pomoći u preoblikovanju negativnih reprezentacija u sigurnije obrasce. Iz tog razloga, studija preporučuje da se udomiteljima pruža kontinuirana podrška i obuka kako bi se povećala njihova osjetljivost na potrebe djece.

Prema teoriji privrženosti, rani odnosi utječu na obrasce djetetove interakcije u kasnijim odnosima i stoga se čini vjerojatnim da će povijest privrženosti između udomljenog djeteta i biološkog roditelja utjecati na djetetove interakcije s udomiteljima (Lamb i sur., 1985., prema Ponicano, 2010.) što će rezultirati još jednom nesigurnom privrženosti. No, na sreću dječji obrasci interakcije su dinamični i mogu se promijeniti. Djeca imaju sposobnost naučiti pozitivnije načine interakcije sa skrbnicima ako su njihovi skrbnici posebno osjetljivi i trude se da ne potvrde djetetova prethodna očekivanja (Howes i Segal 1993.; Howes 1999., prema Ponicano, 2010.). Navedeno je potvrđeno i u istraživanju privrženosti udomljene djece (Ponicano, 2010.) u kojem je više od polovice djece (58%) bilo sigurno privrženo udomitelju, 11% djece je bilo anksiozno - izbjegavajućeg tipa privrženosti, 9% bilo je anksiozno - ambivalentnog tipa privrženosti, a 22% djece pripadalo je u kategoriju koja se ne može klasificirati, odnosno s dezorijentiranim - dezorganiziranim tipom privrženosti. Neočekivan podatak proizišao iz rezultata je taj da je veća vjerojatnost sigurne privrženosti ustanovljena kod manje iskusnih udomiteljica. Kao važna varijabla u formiranju privrženosti pokazala se osjetljivost udomiteljica što je u skladu i s prethodno navedenim istraživanjem Bovenschena i suradnika (2016.).

U istraživanju Miranda, Tadros i Molla (2020.) zaključeno je da je na sudionike utjecalo njihovo iskustvo odrastanja u udomiteljskoj obitelji. Drugim riječima, njihova trenutna ponašanja u odnosima s drugima pokazuju da je na njihov stil privrženosti

kao odraslih u određenoj mjeri utjecalo njihovo individualno iskustvo u udomiteljskoj skrbi. Poteškoće s povjerenjem u druge i teškoće nalaženja u ranjivoj poziciji tijekom izgradnje odnosa bile su često prisutne. Najčešći oblik anksioznosti kod svih ispitanika bila je separacijska anksioznost. Studija ističe da individualne razlike među djecom, kao što su temperament i osobne sposobnosti za prilagodbu, igraju važnu ulogu u njihovoj sposobnosti da formiraju sigurnu privrženost unatoč izazovnim iskustvima. Kao iznimno važan faktor za razvoj sigurne privrženosti naglašena je stabilnost u udomiteljskom smještaju jer česta promjena smještaja negativno utječe na emocionalnu sigurnost i povjerenje kod djece.

Nadalje, istraživanje Lau i suradnika (2003.) pokazuje da, suprotno uvjerenju da je djetetovo idealno mjesto s roditeljima, ponovno spajanje s obitelji često rezultira većim rizikom od dugotrajnih problema u ponašanju od ostanka u udomiteljskoj skrbi. Ova studija naglašava važnost sveobuhvatne procjene i podrške tijekom i nakon procesa ponovnog spajanja kako bi se osigurala dobrobit djece koja su bila u udomiteljskoj skrbi.

Prema izvješću pravobraniteljice za djecu u 2022. godini zabilježen je značajan broj premještene djece (njih 48) iz udomiteljskih obitelji u domove od kojih je 17 mlađih od osam godina i 31 dijete starije od osam godina. Najčešće je dolazilo do prekida smještaja u udomiteljskim obiteljima na zahtjev udomitelja jer nisu bili u mogućnosti odgovoriti na potrebe djece koja su iskazivala složene probleme, a kontinuirana pomoć i podrška sustava je izostajala. Osim toga, prekidi smještaja događali su se zbog sukoba između djece i udomitelja, zdravstvenih problema udomitelja te nesuglasica s biološkim roditeljima. Također, u nekim slučajevima, stručnjaci sustava socijalne skrbi su procijenili da udomitelji nisu pružali odgovarajuću skrb koja bi bila u najboljem interesu djeteta.

8.2. Privrženost u institucionalnom obliku skrbi

Ljudska vrsta evoluirala je s očekivanjem da će o novorođenčadi brinuti kompetentni skrbnici koji osiguravaju njihovo preživljavanje (Smyke i sur., 2010.). Psihoanalitičar Rene Spitz (1945., 1946., 1947.; prema Jovančević, 2008.) prvi je uočio razorne učinke

nedostatka roditeljske skrbi kod djece koja su zbog gubitka roditelja ili njihove nesposobnosti smještena u institucije. Primijetio je visok mortalitet i psihološke poteškoće kod djece koja su dugo boravila u dječjim domovima. Iako su neki domovi pružali bolju podršku, čime su ublaženi negativni učinci na razvoj inteligencije, problemi socijalne deprivacije su i dalje postojali zbog nemogućnosti uspostavljanja dubokih emocionalnih veza, odnosno razvoja privrženosti.

Prema istraživanjima, privrženost se ne razvija samo u najekstremnijim uvjetima rasta, poput onih koji su bili ozbiljno zanemareni (Boris i sur., 2004; Zeanah i sur., 2004.; prema Smyke i sur., 2010.) ili onih koji su odrasli u institucionalnom okruženju (Smyke i sur., 2002.; Tizard i Rees, 1975.; prema Smyke i sur., 2010.). U oba slučaja, sposobnost male djece da stvaraju selektivnu privrženost ograničena je nedostatkom brižnog skrbnika, odnosno okruženjem koje ne zadovoljava osnovne emocionalne i fizičke potrebe. Međutim, čak i u tim atipičnim okruženjima, čini se da se često javlja privrženost određenim odraslim osobama koje brinu o njima unutar institucija, što sugerira da djeca imaju duboko ukorijenjenu tendenciju privrženosti. Postoje dokazi o sposobnosti dojenčadi i male djece odgajane u institucionalnom okruženju da se oporave od svojih ranih poteškoća i stvore zdravi obrazac privrženosti. Većina djece u ovim uvjetima odrastanja ima ugroženu privrženost, što se odražava u prevalenciji dezorganiziranih i drugih atipičnih klasifikacija privrženosti (Vorra i sur., 2003; Zeanah i sur., 2005; prema Smyke i sur., 2010.)

Browne i suradnici (2005., prema Radočaj, 2008.) ističu da su djeca mlađa od tri godine koja su smještena u institucije bez roditelja pod rizikom od poremećaja privrženosti, razvojnih zaostajanja i neuralne atrofije mozga. Zanemarivanje i izostanak roditeljske skrbi jednaki su nasilju prema djetetu. Time studija daje nepotrebnj institucionalizaciji značajke "zlostavljanja od strane države". Rekonstruiranjem institucionalne skrbi i procesom deinstitucionalizacije nastojao se smanjiti broj djece smještene u klasične institucije, a što je poticano različitim preporukama za jačanjem preventivnih mjera te poticanjem alternativnih oblika skrbi (Ajduković, 2004.).

Tizard i suradnici (1989.; Tizard i Hodges, 1978.; Tizard i Rees, 1974., 1975.; prema Smyke i sur., 2010.) proučavali su 65 djece napuštene pri rođenju uslijed siromaštva

koja su smještena u jaslice. U dobi između 2 i 4 godine, 15 (23%) djece vraćeno je svojim biološkim roditeljima, 24 (37%) je posvojeno, a 26 (40%) se još uvijek odgajalo u dječjim jaslicama. U dobi od 4 godine napravljena je procjena prema kojoj je većina djece koja su ostala u ustanovama pokazala ozbiljne poremećaje privrženosti, ali to nije vrijedilo ni za posvojenu niti za djecu vraćenu roditeljima. Mnoga posvojena djeca koja su napustila institucionalnu skrb nakon navršene 4. godine života uspjela su razviti prve veze privrženosti i tada. No, uočeno je da su češće pokazivala emocionalne i socijalne probleme. Imala su veliku potrebu za pažnjom odraslih kao i previše prijateljsko ponašanje prema nepoznatim osobama i vršnjacima (Tizard i Rees, 1975.; prema Berk, 2008.).

Studija Smyke i suradnika (2010.) prikazuje rezultate o učinkovitosti udomiteljstva kao intervencije za malu djecu koja su bila napuštena i smještena u institucije. U ovom uzorku, u prosječnoj dobi od 21 mjeseca, institucionalna skrb je bila povezana s dubokim poremećajima privrženosti. O tome govori podatak da je kod 65% djece klasificirana neorganizirana privrženost uz još 13% djece koja su pokazivala tako malo privrženosti da su označeni kao neklasificirani (Zeanah i sur., 2005., prema Smyke i sur., 2010.). Nakon smještaja u udomiteljske obitelji u trajanju od 12 do 36 mjeseci, djeca su ostvarila značajan napredak u usporedbi s djecom koja su ostala u institucijama. To se odrazilo na to da je znatno više njih imalo klasifikacije sigurne privrženosti. Zaključuje se da je smještaj u obitelji uzročno povezan s poboljšanjem u statusu privrženosti djece. Osim toga, važan nalaz je da je dob u kojoj su djeca smještena u udomiteljske obitelji bila snažno povezana s oporavkom privrženosti. Što je mlađe dijete smješteno u udomiteljsku obitelj, veća je vjerojatnost da će razviti organiziranu privrženost. Implikacija ovih nalaza je da barem u prve 3 godine života djeca zadržavaju značajnu plastičnost za prilagodbu s obzirom na privrženost.

Domaće autorice, Brašnić, Ajduković i Ručević (2009.), su proučavale povezanost dobi izdvajanja iz obitelji i broja promijenjenih institucija sa privrženošću važnoj odrasloj osobi i vršnjacima. Također su proučavale s povezanost privrženosti s razvojnim rizicima poput psihopatskih tendencija i rizično ili delinkventnog ponašanja. Nisu utvrđene razlike između sudionika u s obzirom na oblik izvanobiteljskog smještaja. Broj promijenjenih smještaja nije bio povezan s

privrženosti, međutim utvrđena je niska negativna povezanost dobi izdvajanja iz primarne obitelji s privrženosti odrasloj osobi, ali ne i s privrženosti vršnjacima. Rezultati pokazuju da je privrženost važnoj odrasloj osobi i vršnjacima negativno povezana sa psihopatskim tendencijama i rizičnim, delinkventnim ponašanjem.

Krajem 2023. godine u ustanovama za skrb o djeci bez odgovarajuće roditeljske skrbi nalazilo se ukupno 1 003 djece (121 više nego u 2022.g.). 272 djece mlađe je od sedam godina, a od čega 109 djece nema navršene tri godine. Sveukupno se na smještaju u institucijama nalazilo 44,4 % djece u dobi do sedam godina, što zabrinjava obzirom da je Zakonom o socijalnoj skrbi (NN 18/22, 46/22, 119/22, 71/23, 156/23, čl. 111, st. 2) definirano da se djetetu, a posebno djetetu mlađem od sedam godina, pravo na uslugu smještaja osigurava prvenstveno u udomiteljskoj obitelji (Izvešće pravobraniteljice za 2023.g.).

9. Primjena spoznaja teorije privrženosti u socijalnom radu

Teorija privrženosti dugo nije imala značajan utjecaj u obrazovanju i praksi socijalnih radnika te u sustavu javne skrbi za djecu u Hrvatskoj, iako se smatra ključnom za praksu socijalnog rada. Posebno je važna u radu s obiteljima u riziku kako bi se spriječilo izdvajanje djece iz obitelji, te u radu s djecom koja su već izdvojena i smještena u alternativnu skrb, kao i s udomiteljima i stručnjacima koji se o njima brinu. Tek od 2007. godine, kroz razne projekte i programe, teorija privrženosti počinje imati veći utjecaj na poboljšanje skrbi o djeci. Integracijom teorije privrženosti u svoju praksu, socijalni radnici imaju za cilj poboljšati sveukupnu dobrobit pojedinaca i obitelji promicanjem zdravih i sigurnih odnosa privrženosti (Ajduković, Kregar Orešković, i Laklija, 2007.b). Socijalni radnici primjenjuju teoriju privrženosti na različite načine:

9.1.Procjena

Socijalni radnici koriste teoriju privrženosti za procjenu i prepoznavanje problema ili poteškoća povezanih s obrascima privrženosti. Oni istražuju rana iskustva skrbi pojedinaca i kvalitetu njihovih odnosa privrženosti da bi razumjeli kako navedeno utječe na trenutna ponašanja i izazove.

U identificiranju čimbenika rizika i zaštite na strani djeteta, za početak je potrebno steći povjerenje djeteta na način da stručnjak dijete vidi i čuje, cijeni njegovo mišljenje i to pokazuje djetetu. Međutim, razvijanje odnosa s djecom, osobito s onom djecom koju su roditelji zanemarivali ili zlostavljali (što je u pravilu slučaj s djecom čijim roditeljima se izriču mjere stručne pomoći) nije jednostavan zadatak. Ta djeca često imaju teškoće privrženosti i nerijetko odbijaju uključivanje i stvaranje odnosa sa stručnjacima. Ponekad pokazuju i neke druge teškoće mentalnog zdravlja, a koje mogu doprinijeti otežanom stvaranju odnosa, no i tada je važno da stručnjaci socijalne skrbi nastoje stvoriti okruženje povjerenja s ciljem participacije djeteta. Autori navode da je potrebno barem promatranjem djeteta i kontaktom s njim, a u svrhu procjene i planiranja mjera, prepoznati i uzeti u obzir djetetovu perspektivu koliko god je to moguće (Ajduković i Sladović Franz, 2008.).

Pomoću ove teorije utvrđuje se kvaliteta roditeljske skrbi kroz prikladnost, pravovremenost i predvidljivost roditeljevih reakcija na potrebe djeteta, kao i kroz smislenu i usklađenu komunikaciju s djetetom (Urbanc, 2020.). Preporučuje se da stručnjaci koji rade s obiteljima promatraju interakcije između djece i roditelja u različitim situacijama i kontekstima kako bi bolje razumjeli razvoj djeteta, njegovu sliku o sebi i odnos s okolinom, što dugoročno utječe na njegove odnose s drugima. Preporučuje se da posjete stručnjaka budu raspoređene tijekom različitih dana u tjednu i različitih vremena unutar dana, uključujući susrete izvan obiteljskog okruženja. Bitno je pratiti kako roditelj reagira na potrebe djeteta te njegovu sposobnost prilagodbe promjenama u djetetovom ponašanju. Također je važno promatrati je li roditeljsko ponašanje toplo i pozitivno prema djetetu. Opservacija bi trebala biti kontinuirana i fleksibilna, s mogućnošću korištenja različitih alata socijalnog rada, poput Liste za procjenu privrženosti, kako bi se procijenile obiteljske situacije i potrebe djece (Ajduković i Sladović Franz, 2008.). Voditelj mjere zaštite djeteta, ako se provodi, također treba pratiti djetetove interakcije s odraslima i vršnjacima, usmjeravajući se na

njegove poticaje, reakcije, socijalne vještine poput povučenosti, asertivnosti ili agresivnosti te aktivnosti u kojima uživa i način igre (Ajduković i Sladović Franz, 2021.).

Lista za procjenu privrženosti može se koristiti za procjenu ponašanja djece u svim oblicima javne skrbi tijekom susreta s njihovim roditeljima s ciljem razumijevanja karakteristika njihove privrženosti. Osim toga, koristi se u sljedećim situacijama: na početku smještaja djeteta izvan vlastite obitelji, pri planiranju intervencija s roditeljima i/ili djetetom radi poboljšanja privrženosti, prilikom odlučivanja o vraćanju djeteta u obitelj, kao i pri davanju stručnog mišljenja sudu. Također se primjenjuje u planiranju trajnih zaštitnih mjera za djecu te u Zavodima za socijalni rad tijekom nadziranih susreta i druženja djeteta s roditeljem kod kojeg dijete nije trenutno smješteno (Ajduković i Sladović Franz, 2008.).

U okviru projekta UNICEF-ove akcije *“Svako dijete treba obitelj”* razvijena je skala za procjenu roditeljskih funkcija koja se temelji na teoriji privrženosti i popunjava se od strane stručnjaka.

Skala procjenjuje sljedeće aspekte:

1. sposobnost realističnog opažanja djeteta,
2. sposobnost prihvaćanja odgovornosti za prepoznavanje djetetovih potreba,
3. sposobnost postavljanja realističnih očekivanja od djeteta,
4. sposobnost uključivanja u pozitivnu interakciju s djetetom,
5. sposobnost suosjećanja s djetetom,
6. sposobnost davanja prednosti djetetovim temeljnim potrebama u odnosu na svoje,
7. sposobnost obuzdavanja vlastitog bola i frustracije pred djetetom.

Ova područja procjene usko su povezana s pretpostavkama razvoja sigurne privrženosti te se skala može primijeniti u različitim fazama rada s djecom u javnoj skrbi, uključujući početnu procjenu, evaluaciju napretka rada s roditeljima i druge (Killen, 2001.:123, prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.b).

Nadalje, postavlja se pitanje što praktičari mogu učiniti sa spoznajom da je kod djeteta tehnikom nepoznate situacije utvrđena neorganizirana privrženost. Praktičari mogu zaključiti da dijete reagira s nekom vrstom "alarma" u prisutnosti skrbnika te ima povećani rizik od društvenih poteškoća i problema u emocionalnom razvoju. Ova vrsta privrženosti prema određenom skrbniku smatra se faktorom rizika za kasnije socijalne probleme (Fearon i sur., 2010.; Groh i sur., 2017.; prema Granqvist i sur., 2017.). Međutim, nije neophodno očekivati da će svako dijete s neorganiziranom privrženošću razviti probleme u ponašanju. Ako se takvi problemi pojave, mogu biti posljedica teških životnih okolnosti s kojima se dijete suočava, a ne samo rezultat rane neorganizirane privrženosti (Sroufe, 2016., prema Granqvist i sur., 2017.).

U priručniku za socijalne radnike, druge stručnjake i suradnike Zavoda za socijalni rad prikazan je opis čimbenika rizika u vezi obilježja djeteta i njegovog ponašanja. Pod pojmom nesigurne privrženosti navedena su sljedeća ponašanja kao pokazatelji rizika: dijete ne voli fizički kontakt (npr. grljenje, maženje); istovremeno pruža otpor i nastoji ponovno pridobiti pažnju roditelja (npr. sjedi u krilu roditelja, ali s ukočenim rukama i nogama); izbjegava kontakt s roditeljima, razvija emocionalnu distancu prema roditeljima i drugim članovima obitelji; pokazuje malo/nimalo opreza pred strancima i postaje uznemireno tek kad ostane samo; odlazi sa strancem radije nego što ostaje s roditeljem; pokazuje uplašenost po povratku roditelja; manjak suradnje, istraživalačkog ponašanja i empatije; ima poteškoća u razumijevanju osnovnih socijalnih odnosa i/ ili socijalnog komuniciranja (Ajduković, 2015.).

Zanemarivanje također može imati ozbiljne posljedice. Zanemarivanje dojenčadi ukazuje na ozbiljan poremećaj u ranim odnosima, a najpouzdaniji znakovi ovog poremećaja uključuju zanemarivanje higijene majke i/ili djeteta, prekomjernu zaštitu djeteta, nemogućnost prepoznavanja razloga djetetovog plača te nedovođenje djeteta na redovite preventivne preglede. Majke iz ove skupine često imaju simptome posttraumatskog stresnog poremećaja, poteškoće prilagodbe, emocionalne poteškoće i manjak samopoštovanja. Često su to adolescentne majke koje imaju nedostatnu i nekvalitetnu komunikaciju s dojenčecom, a kod njihove djece češći su manjak procijepljenosti, nedostatak vitamina D, slabokrvnost, kronični proljevi, kobne infekcije i učestale upale dišnih puteva. Ovi pokazatelji poremećaja ranih veza važni

su u svakodnevnom radu profesionalaca koji rade s malom djecom i njihovim obiteljima. Prisutnost nekih od ovih indikatora treba biti jasno upozorenje da se neodložno obrati pozornost na odnos majke i djeteta te istraže uzroci uočenih poremećaja (Jovančević, 2008.).

9.2. Planiranje mjera i intervencija

U Hrvatskoj je Obiteljskim zakonom (NN 103/2015, 98/2019, 47/2020, 49/2023) definirano u kojim situacijama ponašanje roditelja ugrožava djetetov rast i razvoj. Nadalje, Pravilnikom o mjerama zaštite osobnih prava i dobrobiti djeteta (NN 123/2015) regulirano je provođenje mjera zaštite osobnih prava i dobrobiti djeteta. Ovaj pravilnik definira specifične mjere i postupke koje nadležna tijela i stručnjaci provode u svrhu zaštite prava djeteta. Cilj mjera je zaštititi i unaprijediti dobrobit djeteta, osiguravajući da se postupci provode na način koji promiče stabilne i sigurne odnose unutar obitelji te pruža dodatnu stručnu podršku djetetu i roditeljima kada je to potrebno. Intervencije se kreću u rasponu od mjera upozorenja roditeljima pa do lišavanja roditeljskog prava.

U kontekstu socijalnog rada s djecom, osobito u slučajevima zaštite djece u obiteljima s rizicima, primjenjuje se metoda vođenja slučaja. Ključne komponente vođenja slučaja su individualno planiranje i provođenje intervencija. Proces planiranja obuhvaća izradu individualnog plana za promjenu životne situacije ili ponašanja korisnika, temeljen na sveobuhvatnoj procjeni potreba, poteškoća i resursa korisnika, uz suradnju s korisnicima. Ova metoda omogućava organiziranje pristupa pravima i uslugama, koordinaciju s različitim pružateljima usluga, praćenje i evaluaciju. U slučajevima zaštite djece, primjenjuje se niz planova – poput individualnog plana zaštite djeteta, plana sigurnosti djeteta, plana obiteljsko-pravne zaštite, ili plana skrbi za dijete u alternativnom smještaju. Ovi planovi pomažu u sagledavanju ukupne obiteljske situacije s prioritetom zaštite djeteta, ali i podrške drugim članovima obitelji koji mogu utjecati na djetetov razvoj ili sigurnost. Primjerice, socijalni radnik pomaže u održavanju osobnih odnosa djeteta i roditelja s kojim dijete ne stanuje. Nadzor nad ostvarivanjem osobnih odnosa djeteta s roditeljem i drugim članovima uključuje stručni rad s ciljem poboljšanja obiteljskih odnosa. To obuhvaća aktivnosti poput

uspostavljanja komunikacije između roditelja, razmjene važnih informacija o djetetu te savjetovanja. Krajnji cilj sudske odluke o nadzoru je uspostava redovitih i kvalitetnih odnosa između djeteta i roditelja bez potrebe za daljnjim prisustvom stručnjaka (Ajduković i Sladović Franz, 2021.).

Prema Sladović Franz (2003.), mjere Zavoda za socijalni rad koje se primjenjuju zbog ugroženosti djeteta unutar obitelji ne bi smjele biti izravne ili najteže vrste reakcije, odnosno blaže i razmjernije mjere bi trebale prethoditi. To uključuje mjere upozorenja i stručne pomoći i potpore kao i intenzivnu stručnu pomoć i nadzor te žurnu mjeru izdvajanja kad prethodne mjere nisu učinkovite u poboljšanju roditeljske skrbi i brige o djetetu (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, čl. 134). Kao što je odavno istaknula Alinčić i suradnici (1994., prema Sladović Franz i Mujkanović, 2003.), sve mjere usmjerene prema zaštiti osobnih prava i interesa djeteta trebaju se primjenjivati postupno i u skladu s redoslijedom koji odražava progresivnost intervencija u odnosu između roditelja i djeteta. Stručnjaci imaju profesionalnu zadaću da u svim intervencijama koje se odnose na djecu koja odrastaju u rizičnim uvjetima postignu odgovarajuću ravnotežu između prava djeteta na život u obitelji i obveze države da zaštiti najbolji interes djeteta (Ajduković, 2004.).

Odluka o intervencijama na području zaštite djece, s obzirom da se radi o odlučivanju o nečijem životu, jedna je od zahtjevnijih odluka koju donose stručnjaci socijalne skrbi. Glavna teškoća procesa odlučivanja je dugoročnost odluka. Postavlja se pitanje je li mudrije odlučiti se za odvajanje djeteta od obitelji znajući da su neizbježne socijalne i psihološke posljedice ili odlučiti se za odrastanje djeteta u teškoj obiteljskoj situaciji (Budd, 2005.; prema Sladović Franz i Ajduković, 2008.). Poseban izazov za stručnjake predstavlja predviđanje rizika buduće ugroženosti djeteta u obitelji kao i predviđanje kako će se te posljedice ugroženosti odraziti na razvoj djeteta. U situacijama kada su stručnjaci istog mišljenja u procjeni razine rizika, često se događa da se razilaze u planiranju djelovanja. U cjelini, odlučivanje u slučajevima skrbi za djecu često je komplicirano zbog nepotpunih ili spornih činjenica, vremenskog ograničenja i nepredvidljivih budućih događanja (Sladović Franz, 2011.). Nažalost, analize slučajeva pokazuju da se djeca često izdvajaju iz obitelji s višestrukim problemima i dolaze u kontakt sa Zavodom za socijalni rad tek kada su posljedice

života u riziku već vrlo očite. U tim situacijama je obično prekasno za učinkovite mjere podrške obitelji (Ajduković, 2004.).

Značajan napredak u poboljšanju kvalitete provođenja mjere nadzora nad izvršenjem roditeljske skrbi postignut je projektom UNICEF-a „*Prevenција separacije i rane intervencije s obiteljima pod rizikom*“. Ovaj projekt pružio je stručnu podršku profesionalcima kako bi učinkovitije radili s obiteljima koje su u riziku od izdvajanja djece ili iz kojih su djeca već izdvojena (Ajduković, 2008.). Širenje pozitivnih rezultata ovog projekta ključno je, ali zahtijeva reformu sustava socijalne skrbi, uključujući povećanje broja stručnjaka, uvođenje supervizije, praćenje svjetskih trendova, prelazak s reaktivnog na proaktivno djelovanje i rješavanje brojnih drugih problema (Maurović, 2010.).

Primjer pozitivnog programa je talijanski "*Upholding Birth*", koji podržava majke s djecom do godinu dana starosti koje se suočavaju s otežanim životnim okolnostima kao što su nepovoljni ekonomski uvjeti, nizak stupanj obrazovanja, samohrano roditeljstvo, status imigrantice, invaliditet, prerano rođeno dijete, poteškoće mentalnog zdravlja ili problem ovisnosti. Program uključuje posjete obitelji u vlastitom domu. Ako je dijete duže vrijeme hospitalizirano, intervencija može započeti u bolnici, pružajući podršku majci u osjetljivoj početnoj fazi stvaranja veze s djetetom. Intervencije kod kuće obuhvaćaju niz aktivnosti usmjerenih na poticanje privrženosti, prilagođavajući se specifičnim potrebama i karakteristikama svake obitelji. Voditelj programa uspostavlja povjerenje s majkom, upoznaje se s njezinim životnim iskustvima, potiče razvoj njezinih resursa, te olakšava majčin odnos s djetetom i razumijevanje djetetovih signala. Program se usmjerava na jačanje majčinskih kompetencija i stvaranje toplog okruženja za dijete. Majci se pruža podrška u suočavanju s poteškoćama, smanjenju anksioznosti, te ohrabrivanju i jačanju povjerenja u vlastite sposobnosti. Posebna pažnja posvećuje se dojenju uz poštovanje majčinih izbora. Voditelj također potiče korištenje obiteljskih i društvenih resursa, te postojeće usluge poput pedijatra i lokalnih socijalnih i zdravstvenih usluga, pružajući informacije i olakšavajući pristup tim resursima. Na kraju, program se fokusira na aktivaciju postojećih veza unutar obitelji i zajednice koje mogu pružiti važnu podršku majkama i djeci (Dobrotić, Pećnik i Baran, 2015.).

9.3. Ustanove za skrb o djeci

Socijalni radnici u ustanovama za skrb o djeci koriste teoriju privrženosti za razumijevanje utjecaja obiteljske dinamike na dobrobit djece. Oni podržavaju razvoj sigurne privrženosti između djece i njihovih skrbnika te interveniraju u slučajevima zanemarivanja ili zlostavljanja koji ugrožavaju zdrave odnose privrženosti. Dom za djecu (danas većinom Centri za pružanje usluga u zajednici) je namijenjen djeci s najviše školskih neuspjeha, koja se najkasnije izdvajaju, koja su već razvila privrženost i kojima nije potrebna zamjenska obitelj. Također, u dom se smještaju djeca s problemima u ponašanju, ona koja su doživjela stres i traumu, zlostavljanje i zanemarivanje, odnosno djeca koja trebaju stručnu pomoć i tretman.

„Prednosti skrbi u instituciji su:

1. Vršnjačka grupa može djelovati kao katalizator za promjenu djeteta.
2. Rutina i pravila unutar institucije pružaju sigurnost i pomažu djetetu u kontroli impulsa.
3. Institucija može tolerirati širi raspon ponašanja nego što bi bilo prihvatljivo u zamjenskoj obitelji ili zajednici.
4. Institucija može razviti specijalizirane programe za skrb, rehabilitaciju i profesionalno osposobljavanje djece sa sličnim poteškoćama“ (Kadushin, 1980. prema Sladović Franz, 2004.,:217).

Nadalje, institucionalna briga za djecu svodi se na četiri temeljna koraka: zadovoljavanje temeljnih životnih potreba u skladu s djetetovom dobi i razvojem, osiguravanje zaštite djeteta od daljnjeg nasilja te promociju njegovih prava, pomoć u oporavku od traumatskih iskustava i prilagodbu na novo okruženje, te pripremu za samostalan život ili povratak u obitelj kroz jačanje zaštitnih čimbenika i razvoj otpornosti. Svako odstupanje od ovih koraka predstavlja kršenje dobrobiti djece i zanemarivanje njihovih interesa (Vejmelka, 2015.).

Prema Sladović Franz (2004.), jedan od glavnih razloga za smještaj djeteta u dom za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi su obiteljske okolnosti. U takvim obiteljima odnosi nisu potpuno narušeni, a djeca imaju stabilnu emocionalnu vezu sa svojim

roditeljima, no ekonomske prilike su nepovoljne i roditelji ne mogu osigurati djeci adekvatno školovanje i egzistencijalne uvjete. Stoga se institucionalna skrb smatra prikladnom alternativom. Osim toga, dječji dom se smatra odgovarajućim izborom za izdvajanje djeteta iz obitelji zbog raznolikih aktivnosti koje su dostupne djetetu. Konačno, drugi razlozi za smještaj djeteta u institucionalnu skrb uključuju kratkotrajnu potrebu za boravkom izvan primarne obitelji, očekivanje djetetova povratka u obitelj te situaciju u kojoj je započet postupak posvojenja.

U 2022. godini povećan je broj djece kojoj je odobrena usluga boravka, obuhvativši ukupno 545 djece. Od toga je 27 djece koristilo cjelodnevni boravak, dok je 518 djece koristilo poludnevni boravak. Za 259 djece ova usluga je bila nova, dok je samo za osmero djece usluga smještaja i organiziranog stanovanja zamijenjena uslugom boravka. Razvoj usluge boravka u domovima i centrima za pružanje usluga zajednice (CPUZ) vrlo je korisno za djecu jer se time prevenira njihovo izdvajanje iz obitelji. Usluga pomaže roditeljima i djeci osiguravanjem osnovnih životnih potreba u skladu s potrebama djeteta, uključujući prehranu, održavanje osobne higijene, brigu o zdravlju, čuvanje, odgoj, radne aktivnosti, psihosocijalnu rehabilitaciju, organizaciju slobodnog vremena i prijevoz (Izvješće pravobraniteljice za 2022.g.).

9.4. Tretmanski i intervencijski pristupi

Teorija privrženosti pruža vrlo koristan okvir za mnoge savjetodavne i psihoterapijske intervencije. Svake se godine diljem svijeta razvija sve više preventivnih i interventnih aktivnosti koje podržavaju ranu vezu između roditelja i djeteta. Ovi programi temelje se na teoriji privrženosti, koja naglašava da su sigurne veze s primarnim skrbnicima ključne za zdrav razvoj (Mihic, 2008.).

Terapijski pristupi temeljeni na privrženosti, poput obiteljske terapije temeljene na privrženosti ili dijadičke razvojne psihoterapije, često su korišteni od strane socijalnih radnika. Ovi pristupi fokusirani su na popravljavanje i jačanje veza privrženosti između pojedinaca, posebice unutar obitelji (Granqvist i sur., 2017.). Urbanc (2020.) govori o važnosti teorije privrženosti u kontekstu dugotrajnih i intenzivnih roditeljskih sukoba. U tim slučajevima, osjećaj sigurnosti, pripadnosti i povjerenja, koji su temelj sigurne

privrženosti, mogu biti narušeni budući da su roditelji usredotočeni na sukob. Iz tog razloga, sposobnost roditelja da pravovremeno odgovore na potrebe djeteta može biti znatno smanjena. Stoga je važno tijekom medijacije usmjeriti pažnju na djetetove potrebe te osnaživati roditelja na preuzimanje svoje roditeljske uloge. Autorica kao ograničenje teorije vidi usmjerenost na odnos roditelja i djeteta, dok se zanemaruje utjecaj šire okoline na formiranje sigurne baze. Osim u obiteljskoj medijaciji, spoznaje proizašle iz teorije privrženosti mogu se koristiti i u drugim područjima socijalnog rada, uključujući savjetovanje, psihoterapiju i superviziju. Koncept sigurne baze djeluje kao zaštita sudionicima koji se osjećaju ranjivima, stvarajući osjećaj sigurnosti da će stručnjak (medijator, supervizor ili terapeut) biti dostupan (Pistole i Watkins, 1995., prema Rožič, 2018.; prema Urbanc, 2020.).

U Hrvatskoj, među djecom i mladima smještenima u ustanovama njih 160 ima dijagnozu neke psihičke bolesti, a 120 ih je na farmakoterapiji. Sveukupno 369 djece sudjeluje u psihološko-psihijatrijskim tretmanima u raznim institucijama, uključujući psihijatrijske bolnice, kliničke bolničke centre, opće bolnice, Polikliniku za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, službe za mentalno zdravlje pri HZJZ-u i druge pružatelje terapijskih usluga. Velikom broju djece psihološko savjetovanje i terapiju osiguravaju psiholozi i licencirani terapeuti zaposleni u ustanovama, kao i vanjski suradnici. U izvještajnom razdoblju ponovno je prepoznata potreba za uključivanjem djece u tretmane zaštite mentalnog zdravlja, ali zbog nedostatka stručnjaka, postoje velike teškoće u osiguravanju pravovremenog i kontinuiranog tretmana (Izvješće pravobraniteljice za 2022.g.).

9.5. Skrb informirana o traumama

Teorija privrženosti često je integrirana u praksu skrbi o traumama. Socijalni radnici razmatraju kako traumatična iskustva, posebice poremećaji privrženosti, mogu utjecati na odgovor pojedinca na stres i informiraju se o pristupima pružanja podrške. Smatra se kako je trauma zlostavljanja kompleksno traumatsko iskustvo, naročito ako se odvija u kontekstu skrbničkih odnosa i odnosa privrženosti (Sanderson, 2013., prema Profaca, 2016.). Složeno traumatsko iskustvo odnosi se na djetetovo doživljavanje mnogostrukih traumatskih događaja unutar kruga obitelji, tj. u onoj socijalnoj okolini

za koju se pretpostavlja da bi trebala biti izvor sigurnosti i stabilnosti u djetetovom životu (van der Kolk, 2005., prema Profaca, 2016.). Negativna iskustva u djetinjstvu uključuju sve vrste nasilja i zanemarivanja te disfunkcionalno okruženje kao što su mentalne bolesti roditelja ili skrbnika, nasilje u obitelji, razvod, zlorporaba psihoaktivnih supstanci i član obitelji u zatvoru.

Prema Profaca (2016.) dosadašnji nalazi imaju važne javno-zdravstvene i socijalno-zaštitne implikacije u pokretanju djelotvornih intervencija u radu s djecom. Iako je poznato da su djeca i mladi izloženi traumatskim događajima, još uvijek je prisutan društveni stav koji otežava priznavanje traumatizacije djece, a proizlazi iz raširenog idealističkog pogleda na djetinjstvo.

Međutim, postoji primjer pozitivnog pomaka koji dodaje važnost načinu rada s djecom koja su bila izložena traumatskim događajima. SOS Dječje selo Hrvatska provelo je u razdoblju 2020. – 2022. EU projekt „*Sigurna mjesta i nesmetan razvoj djece – integriranje praksi temeljenih na znanjima o traumi u sustav alternativne skrbi*“ u kojem se educiralo 97 stručnjaka različitih organizacija. Rezultat projekta su i preporuke prema Ministarstvu rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike koje se odnose na obavezan rad s djecom s iskustvom traume, stvaranje sigurnog i podržavajućeg okruženja u radu s djecom s iskustvom traume, osiguranje trajne edukacije i podrške svim stručnjacima koji rade s djecom u sustavu alternativne skrbi na temu traume kako bi djeci mogli pružiti prikladnu podršku, ulaganje u dostupnost specijalističkih usluga za djecu s iskustvom traume, rad s biološkim i udomiteljskim obiteljima te povećanje participacije djece kako bi se skrb prilagodila njihovim potrebama (Izvešće pravobraniteljice za 2023.g).

Prilikom pripreme novog okruženja za dijete, ključno je upoznati udomitelje, odgajatelje ili SOS-majke sa svim bitnim informacijama o djetetu i njegovoj obiteljskoj situaciji. Te informacije uključuju razloge smještaja, plan zbrinjavanja, dosadašnja iskustva djeteta, njegove nezadovoljene potrebe, odnose s roditeljima i moguće poteškoće pri susretima. Djeca koja su iskusila zlostavljanje ili zanemarivanje često ponavljaju slične obrasce ponašanja s novim skrbnicima kako bi testirala hoće li ponovno biti odbačena ili zlostavljana. Stoga je važno da oni koji rade s djetetom budu spremni na takvo ponašanje i pruže djetetu drugačije, pozitivno iskustvo. Njihov

zadatak je zadovoljiti razvojne potrebe koje su prethodno bile zanemarene, poput osnovnih fizičkih i emocionalnih potreba. Poznavanje odnosa s roditeljima također pomaže skrbnicima da bolje pripreme dijete za kontakte s roditeljima i razumiju djetetove reakcije nakon tih susreta. Kada roditelj ne uspostavlja kontakt ili prekrši obećanja, podrška drugih stručnjaka iz sustava socijalne skrbi je od velike važnosti. Ostvarivanje osobnih odnosa s roditeljima ima veliki značaj, no ako je dijete niže dobi povezanost s roditeljima je slabija. Ako je stručnom procjenom utvrđeno da je mala vjerojatnost povratka u obitelj, tada održavanje kontakta nije od tolikog značaja. Svakako, djetetu ostaje pravo znati tko su mu roditelji i iz kojeg razloga ne stanuje s njima. Ovo pravo je utvrđeno Konvencijom o pravima djece i Obiteljskim zakonom. Treba biti senzibilan na želje djeteta o potrebi za kontaktom s roditeljima. Kontakt s roditeljem se ne odnosi samo na tjelesnu nazočnost (posjet roditelja ili odlazak djeteta kući), već se može odvijati i video-pozivima, telefonom, pismima, razglednicama ili sitnim poklonima, a kontaktiranje se ne bi trebalo ograničiti samo na roditelje već i na ostale članove socijalne mreže djeteta (Ajduković, 1998.).

Shodno tome, i pravobraniteljica ističe važnost održavanja osobnih odnosa s članom obitelji koji se nalazi na izdržavanju zatvorske kazne uz uvjet da je to u interesu djeteta, ako se ne radi o kaznenom djelu na štetu djeteta ili nasilju u obitelji, ovisno o ranijim odnosima, želji za kontaktom i utjecaju kontakta na dijete. Održavanje kontakta s roditeljem ne treba uvjetovati pitanjem gdje se roditelj nalazi, no, oni se trebaju poticati tek ukoliko je između djeteta i roditelja već razvijena privrženost, kada dijete izrazi želju i potrebu za kontaktima s roditeljem, a sve to uz uvjet da protiv roditelja nije izrečena neka od zaštitnih mjera i mjera opreza U ustanovama za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi svako je osmo dijete čiji su roditelji lišeni slobode, dok je u domovima u kojima su smještena djeca s problemima u ponašanju to gotovo svako treće dijete (Izvešće pravobraniteljice za 2022.g.).

9.6. Podrška roditeljstvu

Suvremena istraživanja pokazuju da na kasniji razvoj utječe ne samo iskustvo rane privrženosti, već i kontinuirana kvaliteta odnosa roditelja i djeteta (Berk, 2015.). Podrška roditeljstvu podrazumijeva djelovanje nabolje, pri čemu se nastoji umanjiti

postojeće probleme i pomoći roditeljima u njihovu lakšem rješavanju (Quinton, 2004., prema Majdak i Kozjak, 2021.). Svrha potpore roditeljstvu jest jačanje kapaciteta roditelja kako bi pružili optimalne uvjete za razvoj djetetovih potencijala, da adekvatno odgovaraju na djetetove razvojne potrebe te omogućavanje ostvarivanja djetetovih prava. Isto tako, usmjerena je na roditeljska znanja i vještine, ali i na ostale okolinske činitelje koji mogu utjecati na ispunjavanje roditeljske uloge. Istraživanje je pokazalo da dvije trećine roditelja osjeća potrebu za stručnim savjetom o roditeljstvu. Nažalost, manje od četvrtine roditelja doista se posavjetuje sa stručnjakom o pitanjima roditeljstva (Pećnik 2013.; prema Dobrotić, Pećnik i Baran, 2015.).

Dobar sustav socijalne skrbi i dobra obiteljska politika uključuje preventivni rad s obiteljima koje su izložene riziku od izdvajanja djece (Ajduković, 2004.). Međutim, nedostatak usklađene obiteljske politike ozbiljna je prepreka djelotvornog preventivnog rada s obiteljima (Gubrandsson, 2003., prema Ajduković, 2004.). Gudbrandsson (2003., prema Ajduković, 2004.) model podrške obitelji vidi kao usmjeren na osnaživanje obitelji s ciljem preuzimanja svoje funkcije u odgoju djece. Ovaj model karakteriziraju intervencije socijalnih službi koje zajedno s roditeljima kao partneri pronalaze rješenja za probleme s kojima se susreću. S druge strane, model spašavanja djece pretpostavlja da usmjeravanje na roditelje nije u najboljem interesu djeteta jer ostavlja mogućnost da djeca nastavljaju živjeti u rizičnom okruženju bez neophodne podrške i sigurnosti.

Ajduković, Kregar Orešković i Laklija (2007.a) također ističu važnost razvijanja vještina privrženog i poticajnog roditeljstva. Rane interakcije i emocionalne razmjene između malog djeteta i njegovog skrbnika te šire okoline su u velikoj mjeri u funkciji djetetova učenja odnosno psihičkoga razvoja, a njihov skladni razvoj značajan je zaštitni čimbenik.

Shodno tome, tijekom 2008. i 2009. godine razvijen je program radionica za roditelje "Rastimo zajedno" s ciljem pružanja razvojne podrške obiteljima, kako bi se poboljšala dobrobit djeteta i poticao njegov puni potencijal. Ovaj program je namijenjen roditeljima djece do četiri godine starosti i sastoji se od jedanaest povezanih radionica koje provode posebno educirani stručnjaci za rani razvoj. Cilj radionica je podržati roditelje u razvoju roditeljskih kompetencija s naglaskom na unapređenje kvalitete

obiteljskog okruženja u kojem ponašanja, misli i osjećaji roditelja igraju ključnu ulogu. Program pomaže roditeljima jačati postojeće i razvijati nove roditeljske vještine, oslanjajući se na njihove unutarnje resurse i podršku iz njihove okoline (Pećnik i Starc, 2023.).

Kada je donesena odluka o izdvajanju djeteta iz primarne obitelji, potrebno je pomoći roditeljima u formiranju nove uloge u odnosu s djetetom. Roditelji koji imaju poteškoća u obavljanju roditeljske uloge su uglavnom oni koji nisu imali podršku i pomoć okoline, često imaju neke poteškoće ili jednostavno nisu imali priliku učiti iz primjera vlastite obitelji. Ajduković (1999.) navodi kako je za neke roditelje najvaljanije rješenje da preuzmu ulogu roditelja koji posjećuje svoje dijete, dok netko drugi svakodnevno skrbi za njega.

Roditelji mogu potražiti uslugu savjetovanja u Područnom uredu Hrvatskog zavoda za socijalni rad, Obiteljskom centru i u okviru mjera obiteljsko-pravne zaštite djetetove dobrobiti i prava. Međutim usluge univerzalne i ciljane podrške roditeljstvu, preventivni programi i programi rane intervencije uglavnom im nisu dostupni (Pećnik i Dobrotić, 2019.). Na manjak usluga podrške roditeljstvu u Hrvatskoj upozoravaju mnogi autori (Brajša-Žganec i sur., 2011., Pećnik, 2013.; prema Dobrotić, Pećnik i Baran, 2015.).

9.7. Grupni rad i intervencije u zajednici

Osnove obiteljske politike trebale bi se temeljiti na načelima univerzalnosti i individualnih prava, ali istovremeno bi trebale imati praktičan pristup u ostvarivanju ciljeva kao što su socijalna skrb, integracija, solidarnost i briga o djeci. To zahtijeva jasno definiranje odgovornosti, koordinaciju i suradnju između državnih tijela te partnerstvo između privatnog sektora i organizacija civilnog društva. Kao pozitivan korak u tom smjeru ističu se primjeri zemalja koje su uspostavile ministarstva ili slične institucije posvećene pitanjima obitelji, uključujući skrb o djeci (Ajduković, 2004.) Teorija privrženosti također se primjenjuje u grupnom radu i intervencijama u zajednici. Pružanje kvalitetne i sveobuhvatne skrbi treba se temeljiti na interdisciplinarnosti. No međuresorna suradnja i koordinacija nisu jasno postavljene i

definirane. To se najviše osjeća na primarnoj razini u slučajevima zbrinjavanja obitelji sa složenim potrebama. Rascjepkanost sustava skrbi značajno umanjuje učinkovitost, a relativna spornost onemogućava pravovremenost pružanja intervencije. Kada je riječ o najranijem rastu i razvoju, ove slabosti imaju za posljedicu trajni poremećaj zdravlja djeteta. Model obiteljskog centra predstavlja formalni i praktični način suradnje sustava zdravstva, socijalne skrbi i odgoja i obrazovanja na razini lokalne zajednice te ga stoga treba razvijati i u segmentu programa intervencija u ranom rastu i razvoju. Primarna prevencija (otkrivanje rizičnih okolnosti i ranjivih roditelja te rad s njima) treba biti temelj djelovanja obiteljskih centara (Jovančević, 2008.).

Osim toga, kroz osmišljavanje programa i razvoj usluga u suradnji s lokalnim zajednicama i udrugama, stručnjaci dobivaju priliku pomoći roditeljima u unapređenju roditeljskih vještina, jačanju postojećih snaga i smanjenju rizika. Time se nastoji poboljšati kvaliteta obiteljskog života i dobrobit djeteta, s krajnjim ciljem sprječavanja potrebe za izdvajanje djeteta iz obitelji (Bartuloci, 2014.).

Osim zakonski propisanih mjera, intervencijske usluge nadopunjuju različiti programi organizacija civilnog društva. Primjeri uključuju savjetodavnu pomoć obiteljima u prostorijama organizacija poput Udruge Igra, Udruženja „Djeca prva“ i Plavog telefona, te savjetovanje u kućnim posjetama (Udruga Most iz Splita). Ovi programi značajno obogaćuju ponudu intervencija u određenim lokalnim zajednicama. Međutim, budući da ih druge zajednice rijetko preuzimaju, mnogi iz tih zajednica nemaju pristup ovakvim uslugama (Maurović, 2010.).

Osim skrbi o djeci bez odgovarajuće roditeljske skrbi, ustanove pružaju i izvaninstitucijske usluge za djecu i obitelji u lokalnoj zajednici, čime se utječe na prevenciju institucionalizacije djece. Tako je tijekom 2022. g. 407 obitelji (primarnih i udomiteljskih) ostvarilo usluge savjetovanja i pomaganja. Najveći broj obitelji ostvarivao je usluge savjetovanja i pomaganja od strane stručnih djelatnika dječjih domova „Zagreb“ i „Maestral“, te centara za pružanje usluga u zajednici „Izvor-Selce“ i „Klasje“. Domovi su uključili i 136 djece u uslugu rane intervencije (Izvešće pravobraniteljice za 2022.g.).

9.8. Udomiteljstvo i posvajanje

Socijalni radnici uključeni u udomiteljstvo i posvajanje često koriste teoriju privrženosti kako bi procijenili i podržali stvaranje sigurnih privrženosti između djece i njihovih skrbnika. Razumijevanje utjecaja ranih iskustava pomaže u donošenju odluka o smještaju. Udomiteljstvo se ističe kao povoljan oblik alternativne skrbi za djecu zbog svoje sposobnosti stvaranja prirodnog obiteljskog okruženja koje podupire rast i razvoj djeteta. U udomiteljskim obiteljima djeca imaju priliku naučiti o uobičajenom obiteljskom životu, ulozi roditelja te stjecanju materijalnih sredstava, ali i razvijati podržavajuće emocionalne odnose (Sladović Franz, 2003.). Osim što omogućuje paralelno formiranje privrženosti s udomiteljima, udomiteljstvo također pruža mogućnost održavanja veza s biološkim roditeljima i identifikacije s njima, ako je to ostvarivo (Kletečki Radović i Kregar Orešković, 2005.). Proširivanjem djetetove socijalne mreže unutar lokalne zajednice udomiteljske obitelji, kao i pažnjom posvećenom očuvanju osobnih veza s ostalim članovima obitelji poput braće, sestara, baka i djedova, stručnjaci doprinose daljnjem socijalnom razvoju djeteta. Održavanje tih veza može djeci pomoći nakon što napuste sustav skrbi, smanjujući tako rizik od socijalne isključenosti (Laklija i Sladović Franz, 2013.). Neki autori kod smještaja u udomiteljsku obitelj inzistiraju na srodničkom udomiteljstvu kada je ono moguće (npr. kod šire obitelji), s druge strane postoji mogućnost i nesrodničkog udomiteljstva gdje se djetetu traži zamjenska obiteljska sredina (Bartuloci, 2014.).

Udomiteljske obitelji preferiraju se kao odgovarajući oblik skrbi za djecu koja trebaju zamjensku obitelj i u kojoj postoji mogućnost uspostave nove figure privrženosti. Ova preferencija posebno vrijedi za mlađu djecu, djecu čije su obiteljske veze trajnije narušene te za djecu s lakšim oblikom traume (Ajduković, Sladović Franz i Kamenov, 2005.). Međutim, važno je napomenuti da neki udomitelji nisu stručni u zadovoljavanju specifičnih potreba djeteta, što je često posljedica psihosocijalnih poteškoća uzrokovanih traumatičnim iskustvima u primarnoj obitelji (Sladović Franz, 2003.). S druge strane, djeca koja su bila izložena zlostavljanju ili su proživjela brojne stresne događaje, te su dulje vrijeme boravila u skrbi, većinom su bila smještena u domove obiteljskog tipa. Ovaj oblik skrbi često se odabire i kada je potrebno osigurati zajednički smještaj za braću i sestre (Ajduković, Sladović Franz i Kamenov, 2005.).

Odabir udomiteljske obitelji koja je istovremeno na listi posvojitelja predstavlja prikladnu strategiju jer smanjuje prekid privrženosti djeteta u slučaju neuspjele reunifikacije s biološkom obitelji. Pri selekciji udomitelja, ključno je uzeti u obzir njihovu sposobnost održavanja veza s biološkim roditeljima. U slučaju kada se udomitelji nadaju posvojenju djeteta, važno je pratiti moguće sukobe interesa između njih i bioloških roditelja te osigurati podršku i superviziju stručnjaka. Ako se posvojenje ne čini vjerojatnim, udomiteljima treba jasno definirati njihova prava i obveze u skrbi za dijete, kao i u vezi s kontaktima s biološkim roditeljima (Laklija i Sladović Franz, 2013.).

Podaci o prosječnom vremenu boravka djece u udomiteljskoj skrbi koji iznosi 10,5 godina, kao i rasponu od 3,5 do 20 godina provedenih u javnoj skrbi, ukazuju na čestu prisutnost dugotrajnog udomljavanja. Dugotrajno udomljavanje po nekima nije idealan oblik skrbi zbog nemogućnosti formaliziranja kao trajne skrbi te zbog činjenice da dijete ne može biti posvojeno sve dok biološki roditelji ne daju pristanak ili im se ne oduzmu roditeljska prava (Kregar Orešković i Rajhvan, 2007.). S druge strane ima niz prednosti, čak i u odnosu na posvojenje, jer posvojenjem dijete obično prekida sve kontakte s biološkom obitelji, uključujući i rodbinu. Na taj način gubi se obiteljska povijest kao i dio identiteta. Pri odabiru oblika skrbi između udomiteljstva ili posvojenja treba uzeti u obzir vrijeme provedeno u vlastitoj obitelji, obiteljske okolnosti te razloge zašto roditeljska skrb nije bila adekvatna. Važna su i prijašnja iskustva u javnoj skrbi, zdravlje te psihosocijalno funkcioniranje djeteta. Naposljetku, važno je koliko je dijete emocionalno povezano, odnosno privrženo biološkoj obitelji (Sladović Franz, 2015.). Smatra se da je veća vjerojatnost razvoja sigurne privrženosti ako se posvojenje dogodi prije prvog rođendana (Brown, Ward, 2012., prema Sladović Franz, 2015.).

I institucionalna i izvaninstitucionalna skrb imaju prednosti i nedostatke te se prilikom odlučivanja o odabiru smještaja treba voditi računa o najboljem interesu djeteta. Važno je uključiti djetetov glas u taj proces jer se najbolji interes djeteta odnosi na donošenje odluke koja bi bila u skladu s onim što bi dijete samo odabralo, kad bi bilo sposobno za to (Hrabar, 2007.).

Unatoč širokoj prepoznatljivosti teorije privrženosti u području skrbi izvan obitelji, kvaliteta istraživanja ove teme ne prati njezinu popularnost (Barth i sur., 2005.; McLean, Riggs, Kettler i Delfabbro, 2013.; Zilberstein, 2006.; prema Mclean, 2016.). Teorija privrženosti ne pruža dovoljno kliničkih smjernica o specifičnim potrebama djece koja su možda već razvila privrženost s roditeljima prije ulaska u skrb (Crittenden, 1985; Dozier i Rutter, 2008; Egeland i Sroufe, 1981; Rutter, 2008; Zilberstein, 2006.; prema McLean, 2016.). Također, nije dovoljno istraženo je li kasnije formirana privrženost, poput one prema udomiteljima, jednako zaštitna kao privrženost prema biološkoj obitelji. (McLean, 2016.).

U Hrvatskoj i dalje postoji izazov nedostatnih kapaciteta u udomiteljskim obiteljima. Socijalni radnici često su primarno usmjereni na pronalazak smještaja za djecu, dok je procjena sposobnosti određene udomiteljske obitelji da zadovolji specifične potrebe djeteta često zanemarena. Osiguravanje smještaja često rezultira udaljenošću od bioloških roditelja, što može oslabiti veze djeteta s primarnom obitelji i otežati praćenje procesa prilagodbe djeteta na novo okruženje (Izvješće pravobraniteljice za 2023.). Preopterećenost socijalnih radnika, problemi s financiranjem te nedostatak edukacije kod nekih udomitelja istaknuti su kao glavni izazovi koji pridonose disfunkcionalnosti sustava prema sudionicima kvalitativnog istraživanja (Miranda, Tadros i Molla, 2020.). Velik broj djece za koje socijalni radnici moraju brinuti dodatno komplicira praćenje i zadovoljavanje specifičnih potreba svakog djeteta. Nedostatak udomitelja i financijskih sredstava za adekvatno zbrinjavanje djece također je istaknuto kao zabrinjavajući problem. Socijalni radnici s ograničenim resursima suočavaju se s izazovom mnogobrojnih slučajeva, što dodatno otežava učinkovito upravljanje sustavom.

Podaci za kraj 2022. godine pokazuju da se u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi i u Centrima za pružanje usluga u zajednici (CPUZ-ovima) nalazilo 140 djece koja ispunjavaju zakonske uvjete za posvojenje, što je povećanje u odnosu na prethodnu godinu. Od tog broja, većina djece bila je starija od sedam godina, s najvećim brojem djece u dobi od 11 do 18 godina, pri čemu neka djeca imaju dodatne zdravstvene ili socijalne potrebe koje čine proces posvojenja izazovnijim ili manje vjerojatnim. Među djecom koja imaju ostvarene pretpostavke za posvojenje nalaze se

braća i sestre koji se ne žele razdvajati i žele biti zajedno posvojeni, ali za njihovo posvajanje nema iskazanog interesa. Tijekom godine realizirano je ukupno 39 posvojenja (Izvješće pravobraniteljice za 2022.g.).

10. Zaključak

Teorija privrženosti predstavlja ključni okvir za razumijevanje emocionalnog razvoja djece i njihovih budućih odnosa. Sigurna privrženost, koja se razvija kroz osjetljivo i responzivno roditeljstvo, povezana je s najboljim razvojnim ishodima. Međutim, nepovoljni uvjeti odrastanja mogu dovesti do nesigurnih obrazaca privrženosti, što može imati dugotrajne posljedice na mentalno zdravlje i međuljudske odnose. Kvaliteta privrženosti ovisi prvenstveno o kvaliteti brige i osjetljivosti skrbnika na djetetove potrebe, a ne o osobinama djeteta. Unutarnji radni modeli formirani u ranom djetinjstvu utječu na kasnije odnose i očekivanja od drugih ljudi. Uloga oca u razvoju privrženosti je važnija nego što se prije smatralo. Postoji veza između obrazaca privrženosti i međugeneracijskog prijenosa nasilja, pri čemu nesigurni obrasci privrženosti povećavaju rizik od zlostavljanja u sljedećoj generaciji.

U kontekstu socijalnog rada i alternativne skrbi za djecu, primjena teorije privrženosti je od presudne važnosti. Djeca u udomiteljskoj ili institucionalnoj skrbi često su izložena povećanom riziku od razvoja nesigurnih stilova privrženosti zbog prethodnih negativnih iskustava. Ipak, uz adekvatnu brigu, osjetljivost skrbnika i stabilno okruženje moguće je razviti siguran tip privrženosti.

Unatoč prepoznavanju važnosti teorije privrženosti u sustavu socijalne skrbi, implementacija ovih načela u praksi suočava se s brojnim izazovima. Ti izazovi uključuju nedostatak resursa, preopterećenost socijalnih radnika, manjak udomiteljskih obitelji i potrebu za boljom međuresornom suradnjom. Stoga, za unapređenje sustava socijalne skrbi i pružanja kvalitetne skrbi djeci, potrebno je ulagati u preventivne programe i ranu intervenciju, pružati kontinuiranu edukaciju i podršku stručnjacima i udomiteljima, osigurati stabilnost smještaja za djecu u alternativnoj skrbi, unaprijediti međuresornu suradnju različitih sustava, provoditi

daljnja istraživanja, posebno u području naknadnog formiranja privrženosti kod djece u alternativnoj skrbi.

Zaključno, iako postoje značajni izazovi, integracija teorije privrženosti u praksu socijalnog rada s djecom ostaje ključna za pružanje kvalitetne skrbi i podrške u procesu dječjeg razvoja. Kontinuirano unaprjeđenje sustava kroz edukaciju, povećanje resursa i razvoj preventivnih programa neophodno je za osiguravanje najbolje moguće skrbi za djecu i podršku obiteljima.

Popis slika

Slika 4.1. Dvojna primarna privrženost 8

Literatura

1. Ajduković, M. & Sladović Franz, B. (2008). Instrumenti socijalnog rada za procjenjivanje obiteljske situacije i potreba djeteta. U: Ajduković, M. & Radočaj, T. (ur.) *Pravo djeteta na život u obitelji* (str. 195-208).. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
2. Ajduković, M. & Sladović Franz, B. (2021). *Sigurnost i dobrobit djeteta: Strukturirani pristup zaštiti djece u sustavu socijalne skrbi*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku, u suradnji s Društvom za psihološku pomoć.
3. Ajduković, M. (1998). Suradnja centra za socijalnu skrb i doma za djecu u zaštiti zanemarivane i zlostavljane djece. *Ljetopis socijalnog rada*, 5 (1), 41-56.
4. Ajduković, M. (2004). Pristupi zbrinjavanju djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi u Europi. *Revija za socijalnu politiku*, 11 (3-4), 299-320.
5. Ajduković, M. (2006). Rane intervencije kao podrška roditeljima pod socijalnim rizicima. *Dijete i društvo*, 8 (1), 35-59.
6. Ajduković, M. (2008). Rane intervencije i ostale intervencije u zajednici kao podrška roditeljima pod rizicima. U: Ajduković, M. & Radočaj, T. (ur.), *Pravo djeteta na život u obitelji*. (str. 55-123). Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku. 55- 123.
7. Ajduković, M., (ur.) (2015). *Pomoć roditeljima u zaštiti dobrobiti djeteta. Priručnik za socijalne radnike, druge stručnjake i suradnike centara za socijalnu skrb*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć i Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
8. Ajduković, M., Kregar Orešković, K. & Laklija, M. (2007a). Teorija privrženosti i suvremeni socijalni rad. *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (1), 59-91.
9. Ajduković, M., Kregar Orešković, K. & Laklija, M. (2007b). Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju javne skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (1), 93-118.
10. Ajduković, M., Sladović Franz, B. & Kamenov, Ž. (2005). Stavovi stručnjaka socijalne skrbi prema izdvajanju djece iz obitelji i udomiteljstvu. *Ljetopis socijalnog rada*, 12 (1), 39-66.

11. Bartuloci, M. (2014). Smještaj djece izvan obitelji u Republici Hrvatskoj i Smjernice za alternativnu skrb UNICEF-a. *Pravnik*, 47 (95), 53-72.
12. Berk, L.E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
13. Berk, L.E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
14. Blazina C., & Watkins, Jr C. E., Jr (2000). Separation/individuation, parental attachment, and male gender role conflict: Attitudes toward the feminine and the fragile masculine self. *Psychology of Men and Masculinity*. 1(2), Vol 1. 2, 126-132.
15. Bovenschen, I., Lang, K., Zimmermann, J., Förthner, J., Nowacki, K., Roland, I., & Spangler, G. (2016). Foster children's attachment behavior and representation: Influence of children's pre-placement experiences and foster caregiver's sensitivity. *Child abuse & neglect*, 51, 323–335.
16. Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Attachment* (Vol. 1). New York: Basic.
17. Bowlby, R. (2007). Babies and toddlers in non-parental daycare can avoid stress and anxiety if they develop a lasting secondary attachment bond with one carer who is consistently accessible to them. *Attachment & Human Development*, 9(4), 307–319.
18. Brašnić, E., Ajduković, M., & Ručević, S. (2009).: Privrženost i razvojni rizici djece i mladih u dječjim domovima. *Dijete i društvo*. 11 (1/2). 157-181.
19. Carrera, P., Román, M., & Jiménez-Morago, J. M. (2021). Foster children's attachment representations: the role of type of maltreatment and the relationship with birth family. *Attachment & Human Development*, 23(6), 969-986.
20. Cassidy, J. (1999). The nature of the child's ties. u J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 3–20). The Guilford Press.
21. Cvrtnjak, I. & Miljević Riđički, R. (2015). Očevi nekad i danas. *Život i škola*, LXI (1), 113-119.
22. Cyr, C., Euser, E. M., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Van Ijzendoorn, M. H. (2010). Attachment security and disorganization in maltreating and high-risk

- families: a series of meta-analyses. *Development and psychopathology*, 22(1), 87–108.
23. Dobrotić, I., Pećnik, N. & Baran, J. (2015). *Potrebe roditelja i pružanje usluga roditeljima koji podižu djecu u otežanim okolnostima*. Zagreb: Udruga Roditelji u akciji – RODA.
 24. Fraley, R. C., & Shaver, P. R. (2008). Attachment theory and its place in contemporary personality theory and research. *Handbook of personality: Theory and research*, 3, 518-541.
 25. Fresno, A., Spencer, R., & Espinoza, C. (2017). Does the Type of Abuse Matter? Study on the Quality of Child Attachment Narratives in a Sample of Abused Children. *Journal of child & adolescent trauma*, 11(4), 421–430.
 26. Goldsmith, D. F. (2010). The emotional dance of attachment. *Clinical Social Work Journal*, 38(1), 4–7.
 27. Granqvist, P., Sroufe, L. A., Dozier, M., Hesse, E., Steele, M., van Ijzendoorn, M., Solomon, J., Schuengel, C., Fearon, P., Bakermans-Kranenburg, M., Steele, H., Cassidy, J., Carlson, E., Madigan, S., Jacobvitz, D., Foster, S., Behrens, K., Rifkin-Graboi, A., Gribneau, N., Spangler, G., ... Duschinsky, R. (2017). Disorganized attachment in infancy: a review of the phenomenon and its implications for clinicians and policy-makers. *Attachment & human development*, 19(6), 534–558.
 28. Hautamäki, A., Hautamäki, L., Neuvonen, L., & Maliniemi-Piispanen, S. (2010). Transmission of attachment across three generations: Continuity and reversal. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 15(3), 347–354.
 29. Howe, D. (2011). *Attachment across the lifecourse*, London: Palgrave.
 30. Howe, D. (2012). Attachment theory. U Gray, M. & Webb, S. (ur.), *Social work theories and methods*, (str. 75-87). London: Sage Publications.
 31. Hrabar, D. (2007). Obiteljskopравни odnosi roditelja i djece, U: Alinčić, M., Hrabar, D., Jakovac-Lozić, J., & Korać Graovac, A., (ur.), *Obiteljsko pravo*, (str. 217-310). Zagreb: Narodne novine.
 32. Hughes, P., Turton, P., McGauley, G. A., & Fonagy, P. (2006). Factors that predict infant disorganization in mothers classified as U in pregnancy. *Attachment & Human Development*, 8(2), 113–122.

33. Izvješće pravobraniteljice za djecu za 2022. godinu (2023). Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
34. Izvješće pravobraniteljice za djecu za 2023. godinu (2024). Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
35. Johnson, S. M. (2019). *Attachment theory in practice: Emotionally focused therapy (EFT) with individuals, couples, and families*. The Guilford Press.
36. Jovančević, M. (2008). O važnosti ranog odnosa dojenče – roditelj. U: Ajduković, M. & Radočaj, T. (ur.) *Pravo djeteta na život u obitelji*. (str. 27-40). Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku,.
37. Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu : roditelji, vršnjaci, učitelji - kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko: Naklada Slap ; Zadar.
38. Kregar Orešković, K. & Rajhvajn, L. (2007). Obilježja života i psihosocijalne potrebe mladića i djevojaka koji odrastaju u udomiteljskim obiteljima. *Dijete i društvo - časopis za promicanje prava djeteta*, 9 (1), 63-86.
39. Kuvačić, S. (2023). *Emocije u superviziji psihosocijalnog rada iz perspektive teorije privrženosti (Završni specijalistički)*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet.
40. Laklija, M., & Sladović Franz, B. (2013.). *Individualni plan skrbi za dijete u udomiteljskoj obitelji*. Zagreb: Sirius - Centar za psihološko savjetovanje, edukaciju i istraživanje.
41. Lamb, M. E. (2012). A wasted opportunity to engage with the literature on the implications of attachment research for family court professionals. *Family Court Review*, 50(3), 481-485.
42. Lau, A. S., Litrownik, A. J., Newton, R. R., & Landsverk, J. (2003). Going home: The complex effects of reunification on internalizing problems among children in foster care. *Journal of abnormal child psychology*, 31, 345-358.
43. Majdak, M. & Kozjak, V. (2021). Važnost pružanja stručne podrške roditeljima: evaluacija programa Škole za roditelje. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 57 (2), 150-171.
44. Maurović, I. (2010). Intervencije u obiteljskom okruženju: mogućnost prevencije izdvajanja djece i mladih rizičnog ponašanja iz obitelji. *Ljetopis socijalnog rada*, 17 (3), 413-443

45. McLean, S (2016). *Children's attachment needs in the context of out-of-home care*. CFCA Practitioner Resource. Melbourne: Australian Institute of Family.
46. Mennen, F. E., & O'Keefe, M. (2005). Informed decisions in child welfare: The use of attachment theory. *Children and Youth Services Review*, 27(6), 577-593.
47. Miljević Riđički, R. (2022). Suvremeni oblici očinstva – značaj za dječji razvoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 29 (2), 247-264.
48. Miranda, M., Tadros, E., & Molla, E. (2020). The experience of foster care and long-term attachment. *The American Journal of Family Therapy*, 48(1), 87-106.
49. Newland, L. A., & Coyl, D. D. (2010). Fathers' role as attachment figures: an interview with Sir Richard Bowlby. *Early Child Development and Care*, 180(1–2), 25–32.
50. Obiteljski zakon. *Narodne novine*, 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23.
51. Palm, G. (2014). Attachment theory and fathers: Moving from “being there” to “being with”. *Journal of Family Theory & Review*, 6(4), 282-297.
52. Pećnik, N. (1998). Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece u obitelji. *Ljetopis socijalnog rada*, 5 (1), 7-25.
53. Pećnik, N. (2003). *Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece*. Naklada Slap, Zagreb.
54. Pećnik, N., & Dobrotić, I. (2019). Usluge podrške roditeljstvu u Hrvatskoj: Potrebe roditelja i postojeći programi. U Puljiz, V. (ur.). *Socijalno - demografska reprodukcija Hrvatske* (str. 125-152). Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
55. Pećnik, N., & Starc, B. (2023). *Rastimo zajedno: Program radionica s roditeljima najmlađe djece: Priručnik za voditelje* (Drugo prošireno izdanje). Zagreb: Centar za podršku roditeljstvu "Rastimo zajedno".
56. Pećnik, N., Modić Stanke, K. & Tokić Milaković, A. (2022). Podrška uključenom roditeljstvu očeva najmlađe djece u Hrvatskoj: Evaluacija "Kluba očeva Rastimo zajedno". *Društvena istraživanja*, 31 (3), 383-403.
57. Ponciano, L. (2010). Attachment in foster care: The role of maternal sensitivity, adoption, and foster mother experience. *Child & Adolescent Social Work Journal*, 27(2), 97–114.

58. Pravilnik o mjerama zaštite osobnih prava i dobrobiti djeteta. *Narodne novine*, (103/15)
59. Profaca, B. (2016). Traumatizacija djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 23 (3), 345-361.
60. Radočaj, T. (2008). Polazišta u planiranju i provođenju UNICEF-ovog programa "Svako dijete treba obitelj". U: Ajduković, M. & Radočaj, T. (ur.) *Pravo djeteta na život u obitelji* (str. 17-25.). Zagreb, Ured UNICEF-a za Hrvatsku.,
61. Schofield, T. J., Lee, R. D., & Merrick, M. T. (2013). Safe, stable, nurturing relationships as a moderator of intergenerational continuity of child maltreatment: a meta-analysis. *The Journal of adolescent health: official publication of the Society for Adolescent Medicine*, 53(4 Suppl), S32–S38.
62. Shaver, P. R., & Mikulincer, M. (2009). Attachment styles. *Handbook of individual differences in social behavior*, 62-81.
63. Simović-Zvicer, V. (2022). Pravo oca na roditeljski i očinski dopust u zemljama EU. *Revija za socijalnu politiku*, 29 (1), 51-67.
64. Sladović Franz, B. & Branica, V. (2010). Percepcija stručnjaka o očevima u provedbi nadzora nad izvršavanjem roditeljske skrbi. *Ljetopis socijalnog rada*, 17 (1), 93-108.
65. Sladović Franz, B. & Mujkanović, Đ. (2003). Izdvajanje djece iz obitelji kao mjera socijalne skrbi. *Ljetopis socijalnog rada*, 10 (2), 229-242.
66. Sladović Franz, B. (2003.). Psihosocijalni razvoj djece u dječjim domovima. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
67. Sladović Franz, B. (2004). Odabir izvanobiteljskog smještaja djece ugroženog razvoja u obitelji. *Ljetopis socijalnog rada*, 11 (2), 215-228.
68. Sladović Franz, B. (2011). Značajke procesa odlučivanja u socijalnoj skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3), 439-467.
69. Sladović Franz, B. (2015). Posvojenje (ni)je alternativna skrb. U Maleš, D. (Ur.), *Kako smo postali obitelj: Posvojenje – dio moje priče* (str. 21-33). Zagreb: Na drugi način.

70. Sladović Franz, B. & Ajduković, M. (2008). Skrb za djecu čiji je razvoj ugrožen u obitelji. U: Ajduković, M. & Radočaj, T. (ur.) *Pravo djeteta na život u obitelji*. (str. 77-92). Zagreb, Ured UNICEF-a za Hrvatsku.,
71. Smojver-Ažić, S. (2020). Teorijski i empirijski opis privrženosti. U: S. Tatalović-Vorkapić (ur.). *Psihologija privrženosti i prilagodba u dječjem vrtiću: Psihologija dobrobiti djece vol. 1* / Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet. 21-58.
72. Smyke, A. T., Zeanah, C. H., Fox, N. A., Nelson, C. A., & Guthrie, D. (2010). Placement in foster care enhances quality of attachment among young institutionalized children. *Child development*, 81(1), 212-223.
73. Stronach, E. P., Toth, S. L., Rogosch, F., Oshri, A., Manly, J. T., & Cicchetti, D. (2011). Child maltreatment, attachment security, and internal representations of mother and mother-child relationships. *Child maltreatment*, 16(2), 137-145.
74. Thompson, R. (2006). Exploring the Link Between Maternal History of Childhood Victimization and Child Risk of Maltreatment. *Journal of Trauma Practice*, 5(2), 57-72.
75. Toth, S. L., Cicchetti, D., Macfie, J., & Emde, R. N. (1997). Representations of self and other in the narratives of neglected, physically abused, and sexually abused preschoolers. *Development and psychopathology*, 9(4), 781-796.
76. Urbanc, K. (2020). Teorijski okviri za primjenu osnaživanja u medijaciji roditeljskih sukoba. *Ljetopis socijalnog rada*, 27 (2), 213-230.
77. van IJzendoorn, M. H. (1995). Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the Adult Attachment Interview. *Psychological Bulletin*, 117(3), 387-403.
78. Vasta, R., Haith, M. M. & Miller, S. A. (1997). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
79. Vučić, B. & Ekić, S. (2015). Utjecaj depresivnog roditelja na razvoj djeteta. *Journal of Applied Health Sciences = Časopis za primijenjene zdravstvene znanosti*, 1 (2), 139-143.

80. White, S., Gibson, M., & Wastell, D. (2019). Child protection and disorganized attachment: A critical commentary. *Children and Youth Services Review, 105*, 104415.
81. Widom, C. S., Czaja, S. J., & DuMont, K. A. (2015). Intergenerational transmission of child abuse and neglect: real or detection bias?. *Science (New York, N.Y.), 347*(6229), 1480–1485.
82. Wilkins, D. (2012). Disorganised attachment indicates child maltreatment: How is this link useful for child protection social workers?. *Journal of Social Work Practice, 26*(1), 15-30.
83. Wilkins, D. (2017). Using Q methodology to understand how child protection social workers use attachment theory. *Child & Family Social Work, 22*, 70-80.
84. Wuebken, K., Bempohl, F., Boedeker, K., Hindi Attar, C., Kluczniok, D., Schoofs, N., Fuchs, A., Neukel, C., Herpertz, S. C., Brunner, R., Winter, S. M., Kaess, M., Jaite, C., & Dittrich, K. (2023). The mediating role of attachment and anger: exploring the impact of maternal early-life maltreatment on child abuse potential. *Frontiers in psychiatry, 14*, 1267038.
85. Zakon o socijalnoj skrbi. *Narodne novine, 18/22, 46/22, 119/22, 71/23, 156/23*
86. Zovko Grbeša, A., & Sesar, K. (2021). Zlostavljanje i zanemarivanje u djetinjstvu, privrženost i razvoj mozga. *Medica Jadertina, 51*(4), 383-392.